

Knjiža 7.

Življenje in svet

Štev. 12.

Ljubljana 21. marca 1930.

Leto 4.

E. Justin: »Ramazan podnevi« (lesorez)

Dr. Jože Rus

= Čemu so gore na svetu =

Pogled v delavnico večnih velesil prirode

Pač malo je predstav človeškega uma, ki človek ne bi o njih temeljiteje razmišljal. Preprostega vprašanja, zakaj imamo gore in kakšen je njih smoter v prirodi naše zemlje, pa si le ni še nihče postavil, niti skušal odgovoriti nanj.

Vsaka gora je otok podnebja, ona se približuje po svojih temperaturah krajem, ki ležijo dalje na mrzlem severu. Zaradi tega je gora v mnogih ozirih majhen kraj zase. Razdeljena je v višinske proge, katerih vsaka ima posebno rastje, prilagoden njenim pogojem. J. Abram nam n. pr. v opisu svoje Trente podtriglavske kopanjo Zadnjico lepo omenja kot dolino štirih letnih časov, ki počivajo v njej noge očaka Triglava.

Zdaj pa samo pomislimo, kako enolična bi bila rastlinska odeja* zemeljskega površja, ako ne bi bilo gora, in koliko manj zanimiva bi bila zemlja tudi v pogledu svojega živalstva itd. Tako enolična, si predstavlja črnogorska narodna pripovedka, je bila zemlja ob stvarjenju sveta. Obnovimo si to pripovedko, saj je prav malo znana.

Adam in Eva sta bila izgnana iz raja. Tudi legijoni apornih angelov so bili že pahnjeni v peklensko brezno. Veliki gospodar Lucifer se je bil večnega ognja in silne teme v peklu naveličal. Zahotelo se mu je po žarkem solncu in nebeškolepi prirodi na zemeljskem površju. Dvignil se je neopaženo iz pekla, se sprehajal po zemlji in občudoval veliko modrost stvarnikovo. Ena stvar Luciferju pa le ni bila všeč. Z obžalovanjem je opazil, da je sinji nebeški pokrov z njegovimi milijoni zvezd pretesno ustvarjen, ker zemeljske krogle ne pokrije popolnoma. Pa mu je šinilo v glavo: »Kaj, če bi se gospod Bog domislil in bi zemljo malo stisnil, potem bi bilo vse lepo in prav«. Tako si je govoril sam pri sebi Lucifer, ko je pribrenčala mimo božja živalca čebela in slišala to modrovanje. Ne bodi lena, je nesla to novico gorke na ušesa Boga očeta. Stvarniku se je Luciferjeva misel takoj dopadla. Skoval je močan železen obroč, pa

šel in opasal ž njim zemeljsko kroglo in jo krepko stisnil. In glej, ko miza gladka, ravna zemeljska skorja se je zdaj na mnogo mestih zgubančila: nastale so gore, pa dolgi venci in debeli snopi njih, vmes pa so se odprle prijazne doline, ki so jih potem naselili otroci Adama in Eve.

To lepo pripovedko si je moglo ustvariti pač samo bistroumno črnogorsko ljudstvo izpod visoko štrlečega Durmitorja, ki kaže v svojem kamenem ogrodju vsakemu še tako preprostemu očesu toliko jasne hribinske gube, kakor redka gora na svetu. Njena vsebina se bistveno ne razlikuje mnogo od tako zvane kontrakcijske teorije, razlage o postanku gora z ohlajevanjem in krčenjem zemlje, ki jo danes porablja večina znanstvenega sveta. To razlago nam je prijetno, a temeljito očrtal F. Seidl v svojem delu o Kamniških Alpah. Pesnik in geograf O. Župančič pa se je v postanek naših gora poglobil s pesniškim zanosom v uvodu k »Dumi«, kjer pravi:

»Tam zemlja je naša zakipela,
zahrepenela, v nebo je hotela,
v višino pognala se kot val,
a v naletu pod zvezdami val je obstal —
tako strmi zdaj sredi višine
okameneli zanos domovine:
bleste se v daljavi razdrti grebeni,
nad njimi, glej, zvezde, čuječni plameni.«

V hribinskih gubah se je torej del zemeljske skorje oddaljil od zemljinega središča pri nas za par, v azijski Himalaji pa kar za več ko osem kilometrov. V njihovih višinah pa tičijo velike napetosti, ki se lahko sprožijo ob najmanjšem vzroku v pogon.

Že zgoraj smo poudarili proge različnega podnebja na isti gori. Čim više se vzpenjamo po gorskem pobočju, tem krajše in hladnejše je poletje, tem krajši delovni čas je odmerjen rasti gozdnega drevja. Čim si stopil iz temnih gozdov na zelenice planinskih pašnikov, že moraš premagovati steno za steno. Pritlikavo grmičje ruševja in pisanost planinske cvetane postajata čedalje bolj redka in že si dosegel višine, kjer se poslavljajo od tebe poslednji znaki življenja. Samo redek, čist zrak, silen molk, premikanje oblakov in nemi, vroči solčni

* Citateljem bodi ob tej priliki prav toplo priporočena knjiga F. Seidl, Rastlinstvo naših Alp, Ljubljana 1920, kakor tudi Kamniške Alpe istega pisatelja.

žarki, ki prodirajo ledeni prostor vse-mirja, vladajo še tod. Zdi se ti, da si stopil iz nižin življenja v kraljestvo prvotnega stvarstva. In vendar si se silno zmotil.

Tudi tu, v ledenem ozračju in silnem mrtvilu trdih hribinskih skladov, prihaja še do razmaha rastlinsko življenje in razprostira preko skalnih vrhuncev dah izredne lepote. Res, da je vse to tako majhno, topim človeškim očem skrito, ali, bolje rečeno, prikrito nepoučenosti in neznanju. Ta val drobnega rastlinskega življenja v posameznih individuih ni viden, tembolj pa pride do veljave kot modra, siva ali rjava prevleka, kot žlahtna patina, ki je ne manjka na nobeni steni.

Pravi čudežni svet živi na stenah, pisan, lepo oblikovan, zdrav in bujen in vendar malo znan, ali neumorno delaven. To drobno rastje so stenske alge in lišaji v ametistnomodrih kroglicah ali zlatorumenih in rjavordečih nitih pa brezbarvnih finih vozlih ali temnomodrih, kačasto zavrtih žicah. V dnevih solnčne pripeke se vse to mnoštvo posuši in spremeni v lahno odejo brezbarvnega prahu, a se za vsake vlažne noči zbudi v novo, bujnejšo rast. Neštetokrat se nam blestijo gorenjski snežniki v barvah te zanimive odeje, a mi ne vemo, kaj gledamo.

Alge in lišaji imajo svojstvo, da izločajo kisline, s temi drobirijo potem apnenec in ostale hribine in jih razkrajajo. To delo je njih življenje, njih hrana. Nevidno majhna so ta bitja in vendar, kako veliko je njihovo učinkovanje, ki ga poznamo pod širokim pojmom preperevanja. Solnce, dež, zmrzal, krčenje in raztezanje so pri tem pomočniki, glavni delavci pa ostanejo le drobne rastlinice, ki razkrajajo tudi najtršo hribino.

Kar pride zdaj, je le še mehanika, ni več nobena biologija. Vsako jutro se valijo s sten godni deli hribin kot kamenje v doline. Ako teče kaka žival ali ako napravi turist trd korak na steno, ali ako se upre vanjo veter, da, pogosto brez vsakega zunanjega vzroka, že s prihodom same solnčne gorkote, se odkruši od stene tu majhen zob, tam velika kлада ali cel greben. Majhni vzroki prožijo torej velika dejstva. Ena sama stopinja lahko zadostuje, da nastopi snežni ali meloviti plaz, kakor je lahen pritisk na petelina puške dovolj, da se sproži smrtonosen strel.

Nadaljnje delo vršijo vse vrste tekoče vode. Že kot dež prične voda svoje

delo. Ob vsakem dežju se površje sten izplakuje globoko v svojih razah in se razkrajaja, da ti pod stopinjami poka, kakor da hodiš po trhem lesu. Voda, nasičena v ogljikovo kislino, razkrajaja posebno apnenec, ona odplakuje s skalnega površja ves fini material, ki ga je bilo razmajalo delo lišajev in alg pa zmrzali in solnčne pripeke. Po strmih rižah rijejo tedaj hudourniki in curki vode in valijo voglate klade in robati drobir. In če se ponoči, ko je utihnil ostali hrup in šum, postaviš na most nad duro planinsko reko, boš slišal prav razločno, kako vse hrešči in škriplje, ko se spodaj v mokrih valovih zadevajo oplakovci in prodovci drug ob drugega pa se oglajajo in valjajo naprej, naprej.. Lažji vogličci in robovi drobirja potujejo kot rečni kalež z veliko naglaco naprej, ž njimi potuje tudi mehki material, ki ga najde voda med hribinami. In to delo odnašanja se vrši nevtegoma dan in noč.

Pridna pomočnica rečnemu odnašanju gore je sama teža hribinskega drobirja. Ako nasujemo pesek na kup, bomo opazili, da je pobočje kupa z vrha proti znožju čedalje bolj položno. Temu kupu smemo prisposodbljati tudi hribinski drobir, ki ga nasipa tekoča voda rek z gora proti morju. Med obema pa obstoja vendar razlika. Ob nasipanju kupa se debelejšje zrnje trklja kolikor mogoče daleč navzdol; isto opažamo pri plazovih in meleh na pobočju gora. Drugače je to pri rekah. Debelost drobirja je tu čedalje manjša, čim bolj se je drobir odstranil od svoje gorske domovine, ker nosilna moč se manjša v isti meri, kakor se niža vodni strmec z gore do morja. Na tleh Slovenije je padec rek še znaten: njihovo nosilno moč nam kaže debeli prod prav jasno. Pri Beogradu ali ob izlivu Donave v Črno morje pa najdemo že samo fino mivko in blatni kalež.

Ako denemo mivko z donavskega izliva pod povečalno steklo, dobimo hitro geološko karto vseh gorskih krajev prostranega povodja te reke. Tu opazimo fine kristale kremenca, ki so doma na granitnih hribih kje na Moravskem ali v Bavarskem gozdu. Zasvetijo se nam tenke pločice sljude iz koroških Visokih Tur. Mirno med nje pomešano pa leži drobno zrnje apnenca pa glina in ilovica izpod našega Triglava pa zasavskih ali bosanskih hribov. Prav vsaka gora ali njih skupina, ki se dviga v donavskem povodju, pošilja torej večje ali manjše deleže svojega hribinskega gradiva tja

do Črnega morja. Ker povsod, kjer se dviga kak hribeeek, so na delu prirodne velesile, da ga znižajo, raznesejo njegovo gradbeno snov daleč ven in približajo njegova tla vodoravni morsk gladini.

V severni in zahodni Evropi imamo sama gorovja, ki segajo po svoji starosti mnogo dalje v geološko prošlost kakor naše Alpe. Zato jih zob časa tudi gloje daljše dobe in jih je mogel izobličiti v blago zavalovana hribovja in gričevja. Zgoraj opisane delovne sile tekoče vode igrajo tam le še končni pianissimo. Temu nasproti je proga gorovij, ki se vleče preko južne Evrope in Azije, po svojem postanku primeroma mlada. Zaradi tega imamo danes tu najvišje gore sveta. Kljub temu je tudi v Alpah delo, ki ga je izvršila vrsta opisanih prirodnih sil, ogromno po času kakor obsegu. Za primer naj navedemo samo tole: po računih F. Seidla, staroste slovenskih geologov, si je naša Kokra izdolbla med Kočno in Storžičem prostor, ki je v višinah širok 7 km, in je pri tem odnesla hribin za več ko 30.000 milijonov kubičnih metrov. Vendar kako neskončno počasi se vrši to delo, nam kaže drug račun, da se Alpe s preperevanjem, spuščanjem, odplakovanjem in odnašanjem na vsakih dve sto let znižajo kot celota za približno en meter. Tako bi nam ne bilo težko izračunati, v koliko sto tisoč letih bodo na njihovem mestu stali le še blagi peščeni grički.

Takšna bodočnost je usojena brez razlike vsaki današnji gori. Pri eni gori se bo znižanje izvršilo poprej, pri drugi pozneje. Oblika gore je le prilagoditev, ki se vrši v borbi za obstoj, ona pomeni le iskanje geostatičnega enakovesja med hribinsko maso in sredotežnostjo. Sicer pa se šele v vodoravni legi z morsk gladino oziroma v samem morskem dnu ves ta nemir ustanovi k daljšemu počitku. Vendar spet ne za večno. Prišel bo čas gorotvornih sil in bivši rečni znošaji, ki so se bili sesedli na dnu morja v mlado hribinsko plast, se bodo dvignili kot nove gube na površje in se pognali v višine, s katerih so bili prišli. To pa spet z istim večnim namenom, da se njihova snov znova raztrese in razkropi. Tako se tekom dolgih, s človeškega stališča brezkončnih geoloških vekov oder zemeljskega življenja neprestano spreminja in so kulise in vmes ležeči prostor v neprestanem premikanju. Ali življenje zemlje je v tem kolobarju presnavljanja le večno. »Večna samo miena jest«, pravi veliki Dubrovčan Gundulić. Za to večno meno

pa so v gore dvignjene hribinske gube najbolj prikladna oblika.

Če tako z umevanjem gledamo lepo oblikovano in barvito gorsko pokrajino, pa opazujemo v njej naglo tekoče vodne curke, okoli katerih nam migljajo ponosne, plave gorske višine, tedaj nam je ugodno pri srcu, kakor da smo uganili eno izmed velikih božanstvenih tajnosti. In zazdi se nam, da zremo globlje v tok življenja in da vemo vsaj glede ene točke, kako se vrši ustvarjanje.

Nevarnosti za radiologe

Kdor ima trajno opravka z žarki X ali Röntgenovimi žarki, je neprestano v opasnosti. Zato so strokovnjaki izumili že številna branila. Predvsem se radiologov lotevajo kožne bolezni, radiodermite, in sicer običajno na rokah redkeje na obrazu. Te izvirajo baje odtoč, ker se roke vsak trenutek ranijo s kemičnimi proizvodi ali električnimi elementi ter so na ta način dozvetnejše za radiodermite. Razvijajo se jako počasi. Izpočetka pordijo prizadeta mesta, ki se kmalu pokrijejo z neznatnimi mehurčki. Zatem se pojavi rana, pravcato bolesto ulje. Poškodba pronika v globino, staničje umira, počrneva, stvori krasto, ki se po mesecih šele osuje. Sedaj se napravi brazgotina, često prav nevšečna. Najmanjši tok, najlažji vnanji povod utegne odpreti tak obrunek in povzročiti novo krasto. Na ta način izgube mnogi radioznanci členke na prstih, neredko se jim mora odrezati zapestje oziroma vsa roka. Danes se izdelujejo dobro zaščitene žarnice, ki proizvajajo Röntgenove pramene, in radioslovci si morajo natikati svinčene rokavice, ki ne propuščajo žarkov. Razen tega se pojavlja pri radioslovcih izrazita slabokrvnost, uničujejo se jim organi, ki porajajo rdeča krvna telesa, da je organizem dostopnejši za okužitev, pa tudi spolne žleze trpijo kvaru.

DVA MILIJONA KNJIG UNIČENIH

Siloma uvedena latinica je spravila na rob prepada turške knjigarje in založnike, ki imajo zaloge knjig v arabskih pismenkah. Prodajati jih ne smejo več in v Carigradu bodo nad dva milijona knjig, od katerih so mnoge zelo obsežne, razprodali po teži. Knjigotržci in pisci terjajo vlado za odškodnino. Pa jo bodo li dosegli in kedaj? Med obsojenimi knjigami se dobé dragocena stara in nova dela turških in arabskih slovstvenikov. Pretiskati jih v latinici pomeni napor, za katerega bi bilo treba drugega Herkula. Sicer pa se za zdaj komaj natiskujejo knjižice za osnovne šole.

Skrivnost grofice Barbare

(Nadaljevanje)

Odoardov prihod je naredil konec mojemu razmotrivanju. Odoardo me je prijateljski sprejel. Govoril mi je o svojem nedavnem bivanju v Londonu, potem me prijazno vpraševal o meni samem. Ali sem se naposled odločil za kakšno zvanje? Na to vprašanje sem ogibno odgovoril; hoteč upravičiti svoje cincanje, sem se izgovarjal s svojim veseljem do dela po arhivih.

Odoardo me je blagohotno poslušal. Zase po vsem videzu ni dopuščal drugih opravkov kakor potovanje, igro, zabavo; to sem kajpada lahko razumel, vendar pa so se meni zdele učene raziskave tudi po svoje privlačne.

Tako na primer sem ondan odkril zanimive podrobnosti o njegovi babici, grofinji Barbari.

Pri teh besedah sem pokazal na portret. Odoardo je bil videti malo v zadregi, nato pa se je hrupno zasmejal:

»Beži no, prepričan sem, da si zasledil kako budalost moje častitljive babice. Ah, vi učenjaki ste vsi enaki. Pomisli, pred kratkim je izšla v Parizu brošura, kjer mlad francoski raziskovalec trdi, da je naletel na prav kočljivo dopisovanje med grofico in pustolovcem Casanovo de Seingaltom.«

Skrivaj se je ozrl name. Zasmejal sem se tudi jaz.

»He, he! dragi Odoardo, temu se jaz ne bi čudil in prav lahko je mogoče, da je Casanova kaj pripomogel, da se je tvoja babica pričela baviti z alkimističnimi zvijačami in čarovnijami. Benetke so bile v onem času polne kabalistov. Celo iz inozemstva so prihajali.

Odoardo se ni več hahljal, vidna nejevolja se ga je po vsej priliki lotila in zdajci je zasukal pomenek drugam. Vrnil se je na vprašanje o službi, ki naj bi si jo jaz čim prej izbral. Ponudil se je celo, da bi mi pomogel s svojimi zvezami. Ako ga potrebujem, mi je na razpolago.

Ob teh besedah je obzirno požvenkljal z nekaterimi zlatniki v žepku pri telovniku.

Ubogri Odoardo, tega nisem hotel od tebe. Meni je bilo do čudežne tajnstvenosti presnavljanja, ki si jo gotovo imel v rokah, in trdno sem se bil namenil dobiti jo, bodisi zlepa ali zgrda. Moral

sem samo najti sredstvo, da ti iztrgam skrivnostno, vrhovno besedilo, s pregovarjanjem ali s silo!

O teh sredstvih sem razglabljal po cele tedne. Vsak dan sem presedel po ure in ure v pozlačeni kripti Sv. Marka, mozgal in modroval. Često sem najel gondolo in se dal peljati na kar se da osamljeni konec morske plitvine.

Molk teh nemih vodá je kakor nalašč za preudarjanje. Neki večer, ko je ladjica drčala mimo starih zidov otoka San Servola, sem sklenil tale načrt: Odoarda poprosim za pomenek med štirimi očmi, ko pa bova zaklenjena sama med seboj, mu bom že znal govoriti. Imel sem neobičajno moč v mišicah. Pripravljen sem bil na vse, da dosežem svojo nakano.

Moral sem čakati, da se Odoardo vrne iz Rima, kamor je bil krenil na gledališko predstavo.

Nazadnje je napočil usodni dan. Odoardo naj bi me sprejel ob šestih. Pol ure poprej sem se napotil proti Grimanelijevi palači.

Vse potrebno je bilo ukranjeno. V žepu sem imel zatik in močne vrvice, pozabil nisem niti samokresa. Bil sem jako miren. Ena sama stvar mi je hodila po glavi. Me li Odoardo sprejme v kadičnici ali pa v shodišču s freskami? Kadičnica, bolj na samem, bi mi bila ljubša, vendar bom izdeloval tudi v shodišču. Naj si bo tako ali tako, svojega uspeha sem si bil svest. Odoardo se ne bo kdo ve koliko otepal in kadar zvem njegovo tajnost, mi bo nemara celo odpustil, da sem nastopil tolikanj brezobzirno.

V takih čustvih sem dospel do Grimanelijevih in povedli so me v shodišče.

Na vrhu stopnišča se je umaknil sluga, ki me je spremil. Nalahno sem vstopil.

Odoardo je stal pred samo Longhijevo fresko, ki jo je po vsem videzu motril s tolikšno pozornostjo, da sem se mu mogel približati, ne da bi bil opazil mojo navzočnost.

Preden je mogel krikniti ali geniti, je z zamašenimi usti ležal na tleh.

Otrl sem si čelo, potegnil svoj revolver in mu jel razlagati, česa zahtevam od njega.

Bolj ko sem govoril, bolj je Odoardo bleдел, sinjel. Videti mu je bilo, kot da me niti ne posluša in oči so mu uprto buljile nekam na zid.

Samo od sebe so mi šle oči za njegovim pogledom. Opazil sem nekaj tako groznega, da mi je samokres izdrknil iz rok in sem kar ostolbenel od strahu.

Počasi, pa zanesljivo, se je na freski, kjer jo je bil naslikal Longhi, grofinja Barbara oživila s tajnostnim življenjem.

Najprej se je zganil prst, potem pest, zatem vsa roka, potlej druga roka. Zdajci je okrenila glavo, stopila z eno nogo naprej, nato z drugo. Videl sem, kako se je zmezilo blago njenega krila. Da, grofinja Barbara je zapuščala steno, kjer je bila njena nepremakljiva podoba že sto petdeset let zajeta v barvah in pókostu.

In dvomiti ni bilo mogoče o tem.

Na mestu, ki ga je zavzemala v sliki, se je začrtala široka bela lisa.

Grofinja Barbara je prihajala braniti tajno, za katero je bila brez dvoma nekdaj prodala svojo dušo hudiču.

Sedaj je bila dva koraka od mene. Nenadoma sem začutil na svoji rami nje težko, ledeno roko, medtem ko so njene oči dolgo in zapovedljivo vame strmele.

Ko sem se zopet osvestil, sem ležal na postelji privezan z močnim prepašilom.

V kotu sobe se je Odoardo pomenkoval s sivobradim gospodom.

To je bil vrli ravnatelj blaznice v San Servolu.

Ob mojem zglavju sta ihtela moj oče in moja mati.

Na mizici je ležal zatič, vrvice in samokres.

Na srečo so me poslej imeli za blaznega, drugače bi mi bila ta dokazila nakopala precej preglavic.

Nič ne de, bil sem že na tem, da bi ovedel veliko tajnost, in ko bi ne bilo te vražje grofinje Barbe...

★

Že davno sem bil založil med svoje papirje izpoved gosta na otoku San Servolu, ko sem oni mesec prišel za kakih štirinajst dni v Benetke.

Neki dan sem na izprehodu po trgu Sv. Marka naletel svojega prijatelja Julesa d'Escoullaca.

»Pridite no,« mi je velel, »gledat napresnice v palačo Grimaneili, ki mi jo ponujajo naprodaj. Grof Grimaneili je onkrat umrl v Londonu in njegovi dediči prodajajo njegove Longhije. Podobne vrste so kakor napresnice v Grassijevem dvorcu.«

Grimaneili! to ime je vzbudilo v meni pozornost. Kje neki sem ga že slišal?

Šel sem s prijateljem d'Escoullacom, ki je dostavil:

»Samo to me jezi, napresnica je pohabljena in ena oseba manjka. Vse kaže, da je nezgoda stara kakih dvajset let. Stena je bržkone regnila ali se oluščila. Ti Benečani so tako malomarni in potem, grof ni več prebival v svoji palači!«

Prispela sva v Grimaneiljevo palačo, ki stoji v San Stač-ju, tik ob Velikem pretoku. Paznik naju je spremil gori. Longhijeva napresnica je pokrivala veliko ploskev v mostovju.

Predstavljala je ljudi sedeče okoli igralnih miz. V sredini pa se je zares belila velika praznina.

Sedaj se spominjam. Tukaj je bila nekdaj podoba grofinje Barbare...

In medtem, ko je Jules d'Escoullac italijanski kokotal s čuvajem, me je spričo tega čudnega in čelarnega naključja izpreletaval občutljaj prenasti in neugodja.

D. A.

(Konec)

RAZKUŽEVANJE KNJIG

Najpreprostejši način: deti jih precej časa na sonce. Obesiš jih za platnice tako, da jih čim bolj obliva svetloba. Žarki so hudi sovražniki glivic, ubraniti se jim ne morejo bacili trebušnega legarja, sušice, kuge, sajavca ali vraničnega prisada itd. Razen tega poznamo več vrst knjižnih razkuževalnic, n. pr. z aldeolom ali hlapovi mravljinjega aldehida, ki jih dobiš iz kupilnega formula ali trioksimetilena.

DEZELA STOLETNIKOV

Nedavno so v Bolgariji našli 158 ljudi, po večini hribovcev, starih sto let. Na splošno so ti seljaki majhni, čokati, širokih prsi. Večina njih so se poženili med 20 in 25 leti ter imajo poprek po sedmero dece. Od vseh 158 oseb znata le dve čitati in pisati. 95% njih so bili svoj živi dan vegetarijanci. 3% so kedaj pa kedaj uživali meso v neznatnih količinah. 2% jesta mesenino za vsakdanji preživitek. 20% nikdar ne pijo alkohola in dve tretjini jih ne kadil.

Zrakoplov v službi znanosti

Dr. Fridtjof Nansen o znanstveni opremi svoje odprave na severni tečaj

V naslednjem podajamo izvajanja prof. Fridtjofa Nansena o njegovem nameravanem poletu na severni tečaj. Zanimiva izvajanja so mogli poslušati tudi naši radio abonenti. Slika kaže Nansena med brezžičnim predavanjem.

V našem načrtu je start z zadnje evropske postaje v najsevernejši Norveški, in sicer ali v Vangerju, Kirkenesu ali, kar je verjetnejše, v Trömsöu, da moremo preleteti arktične pokrajine na ameriškem ozemlju ležeče obale Groenlanda v pravcu Fairbanksa na Aljaski, kjer je postaja z jambilom za pristajanje. V Fairbanksu bomo zrakoplov napolnili s plinom in potem poletimo čez nostranja, večinoma še neznana ozemlja Arktide okolu severnega tečaja. Po tem poletu se vrnemo zopet v Fairbanks. Kadar bo zrakoplov v drugič napolnjen s potrebnno množino plina, se bo vrnil čez pokrajine severnega tečaja na sibirske obale tečaja in potem, ko bo preletel med drugim neznano deželo Nikolaja II. ali Severno deželo, se bo vrnil na svoje izhodišče v severni Norveški ter bo letel od tam v Friedrichshafen.

Zrakoplov bo prevozil po dosejanjem načrtu 5200 do 7200 km. Akcijski radij zrakoplova bo znašal kakih 12.000 km. To je precej širok krog. Če ta načrt izvedemo, bo naša odprava dejanski obsegla celotno ozemlje še neraziskanih krajev v arktičnem ozemlju. Med križarenjem se bodo vršila vsakovrstna opazovanja in s pomočjo fotogramatičnega postopka bomo uspehe naših opazovanj vrisali v zemljevid. Morske globine, ki jih bomo preleteli, bomo ugotavljali s posebnimi napravami za glasovne odmeve. Ti aparati se lahko uporabljajo na zrakoplovu, tako da nam ne bo potrebno izkrcanje na ledu. Uporabili jih bomo povsod, kjer bomo videli razpoko v ledu.

Naprava je v zvezi s kablom, ki se spusti v vodo. Na ta poenostavljeni način se glasovni snemki napravijo

brez posebne težave in vodijo do ugotovitve morske globine. Na ta način upamo, da bo ekspedicija mogla ugotoviti, kako razprostranjena je in kakšno obliko ima globoka tečajna kotlina, ki je bila odkrita za časa odprave ladje »Fram« v letih 1893—96 in tako se bo morda tudi posrečilo ugotoviti obrežje velikega kontinentalnega ozemlja, ki obdaja to kotlino.

Dalje obstoji upanje, da se bo ekspediciji posrečilo končnoveljavno rešiti bistvene zemljepisne probleme, ki še vedno čakajo na zaledenem severu na svojo rešitev. Na drugem poletu bo morda mogoče izkrcanje na ledu, kar bo omogočilo merjenje morske temperature do globine 2000 metrov v vzhodnih morskih globinah kotline severnega tečaja. Poleg tega so v načrtu še druga opazovanja. Namen

odprave bo, opazovati pojave tudi v zgornjih plasteh ozračja severnega tečaja in posebej ugotoviti višino meje med troposfero in stratosfero. Preizkusili bomo tudi magnetične toke v teh neznanih pokrajinah. Upamo, da bomo položili temeljni kamen za metodično-znanstvena opazovanja Arktide. Posebnega pomena pa bodo po vsej priliki izkustva, ki jih bomo napravili glede uporabnosti zrakoplova za znanstvena raziskovanja.

Nadejamo se, da bo dr. Eckener prevzel tehnično vodstvo zrakoplova. Priprave za ekspedicio so v delu pod nadzorstvom posebnih komisij, v katerih so odlični strokovnjaki svetovnega slovesa in raznih narodnosti. Izgotavljajo se tudi posebni instrumenti in aparati za nameravana raziskovanja.

Na krovu zrakoplova so že bili storjeni magnetični poskusi, ki so se zadovoljivo obnesli. Posebne naprave za magnetizem se tudi dogotavljajo. Preizkušujejo se nove iznajdbe naprav za opazovanje visokih zračnih plasti. Preizkušen je bil tudi aparat za prenos vremenskih kart posredstvom radia, v delu pa je še naprava za radiotelegrafijo na dolge in kratke valove. Tudi za zasilno opremo je preskrbljeno. Zrakoplov bo založen s potrebnimi sanmi, kajaki, psi za vprego in z živcem za 90 dni.

Ameriško vojno ministrstvo je pripravljeno dati na razpolago 5000 jeklenih cilindrov za naknadno polnitev zrakoplova s plinom. Dela za postavitve jambora za pristajanje v Fairbanksu se bodo pričela v najkrajšem času. Tam bodo tudi napravili potrebno tvornico za proizvodnjo vodika. Na podoben način bo opremljena tudi postaja, s katere bomo startali na Norveškem. Tudi tam se postavi jambor za zrakoplov, poleg tega na bo Zvezdino na razpolago kakih 2500 s plinom napolnjenih jeklenih posod.

Velikega pomena za ekspedicio je dobro pripravljeno sodelovanje posameznih meteoroloških postaj v arktičnih krajih. Norveške postaje sem že omenil. Zelo velikega pomena je v tem oziru široko arktično ozemlje sovjetske unije. Sovjetska vlada je pod vodstvom ljudskega komisarja Kamenjeva imenovala posebno vladno komisijo in obljubila, da bo v ta namen opremila vse meteorološke postaje na ozemlju sovjetske države severno od

60 stopinje širine s posebnimi napravami. Dalje upamo, da lahko računamo tudi na podporo danskih meteoroloških postaj na Islandu in Groenlandu. Velikega pomena bo tudi, da si zagotovimo sodelovanje meteoroloških postaj v Kanadi in na Aljaski. Obozrati smo tudi na članek »Priprave za Nansenov polet na severni tečaj«, — »Žis.« knjiga VI., str. 574.

Muezinova smrt

Neverjetna novica iz Carigrada: muezin je umrl. To je najmanj pričakovana in do nekeod najgloblja reforma Mustafe Kemala. Nič političnega tu, nobene zveze z vlado: po radiu in zvočnikih, nastanjenih po džamijah bodo verniki poslej zvedeli uro molitve, namaza. Vsak pravi muslim mora opraviti svoj namaz petkrat na dan, muezin pa je z minareta pozival vernike k molitvi. Za svojo molitve muslim ne potrebuje nobenega posrednika — svečenika — niti posebnega poslopja. Gre v mošejo, kadar utegne, lahko pa moli kjerkoli, doma, pod milim nebom, na ulici, na ladji. Islam nima duhovščine. Ulema — množina od alim, t. j. učenjak — mola, hodža, mufti ali šejk-ul-Islam nimajo nikakega svetega značaja. To so preprosti posvetnjaki samo s to razliko, da pripadajo svojevrstnim zborom, zavodom, katerih člani proučujejo islamske zapovedi ter razlagajo koran in uporabo svete postave, šerijata. Iman je zgolj upravnik, tako rekoč čuvaj mošeje, ki pustivši svoje mesto utegne postati čevljar, štacunar, mešetar, trgovec. Nekateri muezini so bili pravcati umetniki, tako da so jih občudovali še džavri, nejeverniki, kadar so peli:

Alah je velik.
Druega boga ni kot A'ah (bis)
In Mohamed mu je profet (bis)
Poidimo molit (bis)
Tako se zveličamo (bis)
Alah je velik (bis)
Druega boga ni kot Alah.

Brezžičništvo

v živčnem sistemu

Novo odkritje

Navzlic dolgoletnemu napornemu raziskovanju se tudi moderni fiziologiji ni posrečilo, da bi pojasnila bistvo enega najvažnejših pojavov v človeškem organizmu, bistvo živčnega procesa.

Kaj se godi v živcih, tega ne vemo, o načinu, kako delujejo živci, kako se prenašajo povelja iz središča na izvajajoče mišice, o tem smo imeli doslej neko gotovo, na prvi pogled jasno razlago. Smatrali smo, da »draži« osrednji živčni sistem v možganih in hrbtenici potom živcev mišice. Zveze, po katerih se vrši to posredovanje, so svežnji živčnih vlaknec in ker vodi od osrednjega živčnega sistema k vsaki posamezni mišici posebna živčna zveza, se je domnevalo, da se vrši redno obratovanje mišic iz centrale po prav tako urejeni razdelitvi dražljajev na dotične živce.

To do sedaj splošno veljavno naziranje označujejo najnovejši znanstveni izsledki za zgrešeno in ga zavračajo. Dr. Paul Weiss piše o tem, da mora živčna fiziologija v tem oziru popolnoma spremeniti svoje temelje. To odkrito dejstvo pa pomeni pravcati prevrat v znanosti.

Poskusi, s katerimi je dokazal Weiss pogrēšnost dosedanje teorije, so se vršili takole: Mladim močeradam so poleg normalne noge — »N« vcepili nadštevilno nogo — »T« — in sicer tako, da je ta noga tudi tam, kjer so jo vcepili, morala vzdrževati svoje živce. Živčna vlakenca, ki prodro v novo nogo, se najprej močno razgranijo, tako da je slednjič podoba, da so se čisto slučajno razrasli po nogi. Ker je bil novi mišični sistem čisto slučajno zvezan z osrednjim živčnim sistemom, bi vsak pričakoval, da ne bo noga funkcionirala normalno. Toda nadštevilna noga — »T« — je delovala v redu, in sicer je napravila iste gibe kakor sosedna noga — »N« —. Pri žabi, ki so ji vcepili kar dva nadštevilna kraka, so reagirali vsi trije kraki enako.

Ti uspehi uče, da ležaj živčnih zvez ne more izvrševati vloge pojava dražljajev, ki so jo doslej pripisovali izključno njemu. Dražljaj se sicer nadaljuje po živcih, toda se ne razdeli. Kako potekajo živci, je pri tem postranskega pomena.

Na kakšen način pa spravlja osrednji živčni sistem mišice vendar v zaželjeni izberi do delovanja? Učenjak si razlaga to s tako zvanim načelom resonance, ki se da primerjati z brezžičništvom. Vsaka posamezna mišica je uglašena na neko posebno, samo njej lastno obliko dražljaja. Mišic ne more razdražiti vsak poljuben dražljaj.

Dražljaj, ki ga odda osrednji živčni sistem, lahko ubere katerokoli pot, saj reagira nanj samo ena mišica, ki ji je namenjen ukaz centrale. Hrbtenični mozeg oddaja torej dražljaje za posamezne mišice na ta način, da se zveže z vsemi mišicami. Šele zdaj si poišče vsaka mišica svojemu prirojenemu določilu primerno iz prihajajočega skupnega dražljaja to, kar je namenjeno njej.

Ta postopek imenujemo »resonančno načelo« zaradi tega, ker sliči resonančnim pojavom akustičnih, optičnih in električnih dogajanj. Primera z brezžičništvom leži na dlani. Slično kakor tam, kjer se določeni električni valovni pojav med oddajnim in prejemnim aparatom popolno reproducira, tako tudi mišica kot prejemni aparat vedno reproducira od osrednjega živčnega sistema izhajajoča navodila. Vlogo etra v brezžičništvu igra tu živčna osnovina. Nadštevilne, na katerem koli mestu vsajene noge pri poskusih, so nekakšni »brezplačni, zajedavski poslušalci«. Na ta način si osrednji živčni sistem prihrani do najfinejših odtenkov segajoče zaznavanje svoje od individuja do individuja nihajoče zgradbe. Pokaže se tudi visoko število različnih oblik dražljajev, ki se morejo sprožiti brez posebne razdelitve. To odgovarja tudi zahtevi moderne psihologije glede pojavov v osrednjem živčnem sistemu.

BARVITI KLAVIR

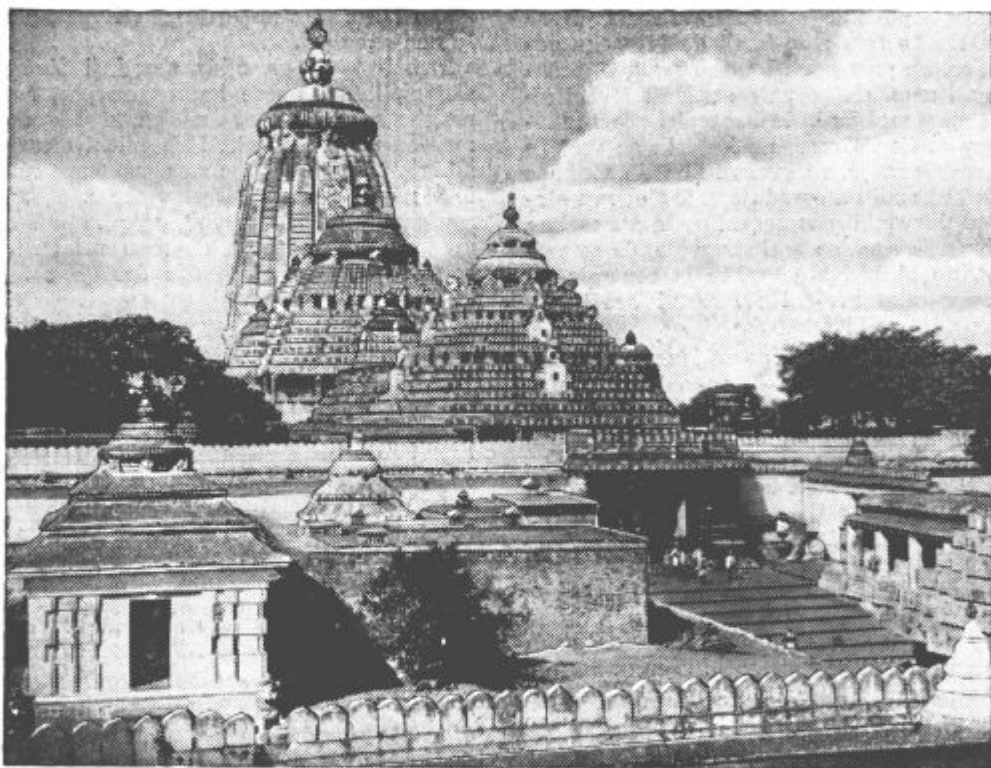
To je novo glasbilo, imenovano tudi »kromaton«, ki ga je izumitelj Anatol V. Scheel nedavno razkazoval v Liège-u. Barvisti pianoforte sije svetle žarke na oder po barvni lestvici, ki se njeni tresljaji točno skladajo s tresi zvočnih strun. Simfonije barv, ubranih na godbo, ki se izvaja, baje kar najlepše učinkujejo. Poslušalstvo je zlasti ploskalo po barvitim izvajanju Chopinovega valčka.

Nova prestolnica Indije

Delhi, mesto velikih mogulov

So mesta, ki se zde neminljiva. Nič zato, če jih je v toku svetovne zgodovine tolikokrat zalotil vihar in jih zravnal z zemljo! Vedno so vstala nanovo iz razvalin, kajti z njimi je zvezana ideja, ideja, ki si hoče ustvariti viden dom, dokler biva v človeških srcih. Tako je bilo z Jeruzalemom, z Rimom, tako je z Delhijem, prastaro indsko prestolnico, ki jo ovijajo pravljice in bajke. Cela stoletja živi ka-

dije. Že v naslednjih letih naj bi bil sedež indske vlade in podkralja. Napravljen je že ogromen načrt, ki pravi, da bo Delhi krasno mesto s širokimi ulicami in divnimi trgi*ter še lepšimi palačami. To bo že sedmi ali osmi Delhi, ki je v teku stoletij vstal iz razvalin. Ali pa bo tudi najlepši od vseh dosedanjih? O mestih, ki so stala nekoč na njegovih tleh, pripovedujejo sporočila čudežne reči.

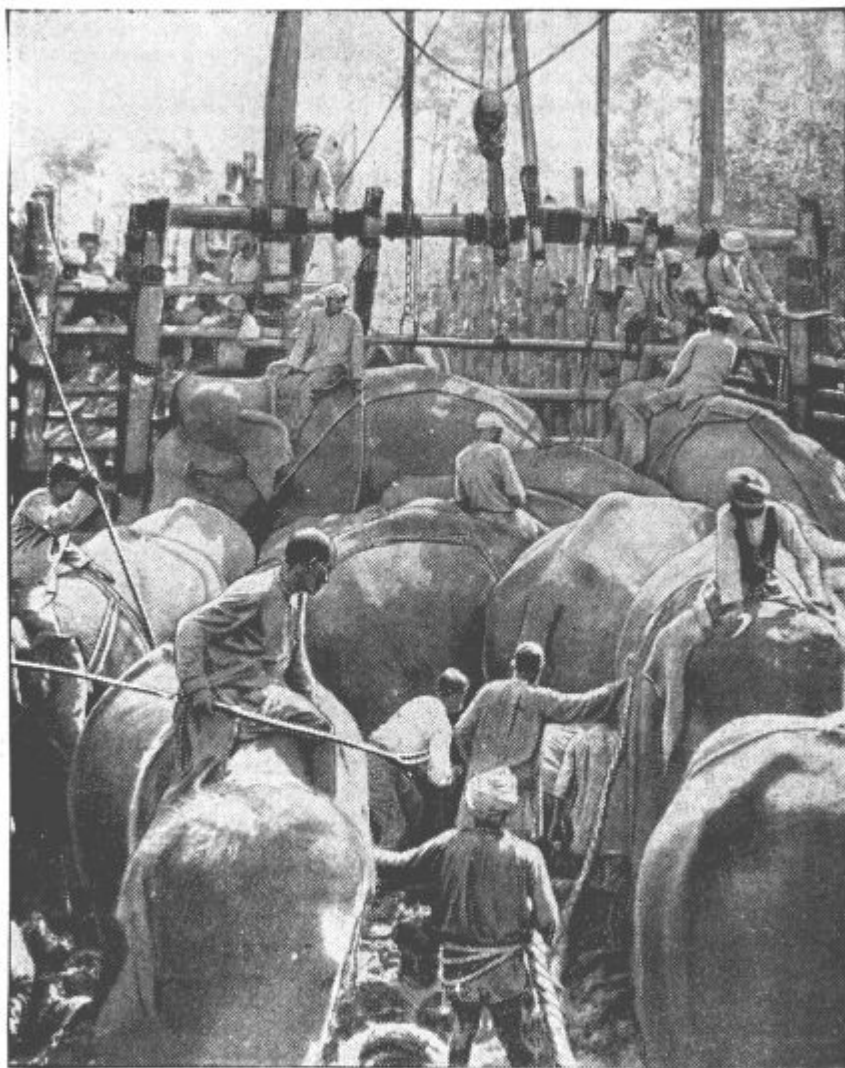
Svetišče boga Krišne v indskem romarskem kraju Puri

kor senca mesta, ki je doseglo nekoč najvišji vrh. Razvaline so v njem in okolu njega, domačini ga imajo še vedno za metropolo Indije. V praksi sta ga že davno prekosili veliki pristaniški mesti Kalkuta in Bombay, ki sta več nego navadni luki, ker imajo tam sedež vse uradne in upravne oblasti. Skoro dve desetletji so v Delhiju na delu, da bi odstranili razvaline. Zasajajo parke in nasade, grade ceste in zidajo palače. Novi Delhi nastaja poleg starega, določen za novo prestolnico In-

Pred tisočletji je utemeljil Judištira, kralj sinov Panduja na široki ravnici Pančab, rodovitni deželi peterih rek, na kraju današnjega Delhija, svojo sijajno prestolnico Indrapasto, ki je bila dolgo časa prizorišče največjega sijaja na zemlji. Indske kronike pripovedujejo, da so bile ulice za vladanja sinov Panduja tlakovane z zlatom. Namesto z vodo, so jih polivali z dragocenimi tekočinami. Palače Pandujev so imele vzdane najzlahtnejše kamne Golkonde. Ta sijaj pa ni bil trajen.

Prišli so veki, polni bojov in vstaj, dinastija je preganjala dinastijo, in v središču teh bojov je bilo vedno mesto Delhi. Vsaka nova dinastija ga je razdejala, da bi ga na novo pozidala. Zaporedoma so se vrstili Hindi, muslimani in Mongoli, dokler ni slednjič (l. 1398.) zavzel mesta

l. 1498., ko se je mongolska dinastija zopet zavihtela na prestol in se trajno polastila Indije. Tamerlanov potomec, Baber po imenu, kar pomeni toliko kot tiger, je udaril temelje svojemu cesarstvu v Hindostanu. Bil je pač najzanimivejši izmed vseh velikih mogulov, ki so kdaj se-

*Z lova na slone v Indiji
Slika kaže ujete divje slone za angleškega podkralja*

Tamerlan, nasilni zavojevalec, ter postal utemeljitelj največje vladarske dinastije v Indiji. Sicer prvo mongolsko gospodarstvo ni trajalo dolgo. Kmalu po Tamerlanovi smrti v daljnem Samarkandu so se utrdili v Delhiju afganski patanenski knezi. Ostali pa so na prestolu samo do

deli na delhijskem prestolu. Pesnik, modrijan in glasbenik. Opeval je narodo in ljubezen in še med bojem je strme občudoval sijajno narodo. O zmagi pri Delhiju piše v svojih spominih »Položil sem svojo nogo v streme spomina in svoje roke na vajeti zaupanja v Boga ter sem za-

vzel imenja delhijskega prestola. Šel sem proti hindostanskim državam, katerih vojske so štele, kakor pravijo, 190.000 pešcev in nad 1000 slonov. Najvišji Bog pa ni bil voljan prištediti mi muke, ki sem jih vzel na svoje rame. Pač pa je potolkel mojega sovražnika in me napravil za zavojevalca te čudovite dežele.« Njegov sin Humajan je zgradil v 16. stoletju na razvalinah pramesta prestolnico Indraprat, katere mogočne utrdbe so deloma še zadnji preostanki večtisočletnega zidu, ki je obdajal prvo mesto.

Današnja oznaka mesta Delhi se pojavlja šele okoli leta 57. pr. Kr. Mesto je bilo takrat utrjeno, zgradil ga je pa Radža Dilu na jugu današnjega mesta. Prostor, kjer je stalo, je še danes označen z železnim stebrom. Steber iz kovanega železa, edina dokazna priča predmuslimanskega Delhija, je eno izmed najimpozantnejših del, ki so bila kdajkoli izvršena v tem materijalu. Ze od nekoč je eno izmed najneprecenljivejših del. Na zapadnem delu stebra je napis v sanskritu iz tretjega stoletja. Takoj za njim je portalni lok stare džamije Kutub-ul-Islam. Mogočen, iz petih nadstropij obstoječi stolp iz rdečega peščenca z belimi okraski, Kutub Minar, oboje preostanka muslimanskega gospodstva. Kutub-ud-din, bivši suženj je hotel muslimanski zmagi postaviti viden spomenik za vse čase. S konice stolpa plove oko daleč po ravnini, ki so jo v minulih stoletjih krasile številne zgradbe. Mrtvaški mir leži nad tem ogromnim pokopališčem. Le redko se pojavi popotnik ali nosilka vode ali rjav čuvaj izpod obokanega grobišča. Med razvalinami bliščijo belo svetlikajoče se kupole džamij-grobnic iz belega marmorja. Arabski napisi pravijo, da počivajo tu cesarji in knezi, pesniki in princeze, družbo pa jim delajo sužnji in njih milostnice.

Najlepša stavba v Delhiju je trdnjava s cesarsko palačo šaha Jehana, ki je ločena od mesta po velikih vrtovih in tvori pravokotnik v obsegu pol štirijskega kilometra. Palača je bila sezidana l. 1632. L. 1857. pa so o priliki velikega upora podrli del zgradbe angleški topovi. Kljub temu si lahko napravimo sliko nekdanje lepote te stavbe! Tu se mečejo loki od stebra na steber, da zveni nad tvojo glavo kakor muzika. Občutek veličine te objame. Na zunaj trdnjava z zidanimi, znotraj pa divni parki, kakršne si lahko izmislili samo orientalska domišljija. Omamljajoči vonji se širijo, žarke barve

Indije gore, voda pa se pretaka in šumi v marmornih posodah. Biser palače je dvorana za privatne sprejeme Divan-i-Khas, ki se že na zunaj odlikuje po svojih štirih zlatih kupolah. Njeni stebri, spodaj beli, zgoraj pozlačeni, na najspodnjem delu okrašeni z intarzijami iz marmorja in z napol žlahtnimi kamni, drže dragocen pokrov skrinjice z zlatimi rozetami. V tej dvorani je stal tik na bregu reke Jumne sloviti pavji prestol, ki ga je uropal šah Nadir l. 1739. Neki perzijski pesnik je napisal na strop dvorane v zlatih črkah: »Če je kje raj blaženosti na zemlji, tukaj je in samo tu ga moreš uživati.« Dandanes stoje sredi palače mrke angleške vojašnice.

Čisto blizu trdnjave je velik trg, ki ga križajo vozne ceste. Tam na desni pa se dviga na terasi mogočnega podstavka 9 m visoka, 140 m dolga in 140 m široka glavna džamija Jama Mašid, največja džamija na svetu. Kot štirje svetilniki verskega navdušenja štrle štirje minareti visoko v zrak. Visoka srednja kupola se boči nad svetim mestom, kjer se čita koran. Sprejadaj ogromno dvorišče, obdano od hodnikov z loki. V njem se zbirajo ob petkih verniki k molitvi. Tri stopnice drže k razkošnim vhodom, skozi katere prideš v notranjost. V sredi terase, tlakovane z velikimi kvadri, je velik bazen za vodo.

Muslimanski del mesta leži med evropskim delom in med delom domačinov. Če leži kaj senčnega in neprijetnega nad mestom, ni mogoče tega reči o delu, kjer bivajo domačini. Tu polje živahno življenje. Neštete ulice in uličice se vrste druga za drugo, trgovina poleg trgovine, majhne, napol temne, ker lije luč vanje le skozi odprta vrata. Tu se producira skupina plesalk, ki jih spremljajo godbeniki. Tam spet čepo lastniki prodajaln z vso družino. Drugi zopet ženejo črne bivole ali bele krave na pašo. Tretji sede pod palmami in tamarindami, okrog njih pa skačejo napol udomačene opice in plešejo. Morda se celo zgodi, da pripoveduje nekje pripovedovalec svoje zgodbe. O čem govori? Pač o čudežih starega mesta Delhija, o starih davnih časih. Ob taki priliki običajno ne pozabi ponoviti starega prorokovanja Sigha Gurna, prerokovanja, ki veli, da pridejo nekoč beli možje, ki bodo sezidali tri palače in povzdignili Delhi zopet v prestolnico Indije. — Albert Schweitzer

Dr. J. Degrazia (New York)

Z ekspresom iz New Yorka v Springfield

Ko smo v Grand Centralu, največjem kolodvoru sveta, čakali na vlak, ki nas je imel prepeljati v Springfield, me je premagal zopet moj stari greh — začel sem primerjati evropski kontinent z New Yorkom. Takoj moram pripomniti, da te primere niso vedno na škodo Evrope. Dovolj je, če pomislím na ameriške spalne vozove, ki so prava množestvena bivališča. Dvajset na obeh straneh ozkega hodnika nanižanih postelj ločijo med seboj le težki zastori. Posebnih o'čdelkov za moške in ženske ni. V primeri s tem je evropski, strogo ločeni spalní kupe naravnost idila.

Glede obrata na postajah, izpade primera nesporno v prilog Amerike. Čeprav je bila tujsko prometna sezona na višku, je vladal v velikih dvorinah Grand Centrala pravi cerkveni mir. Brzeča naglica ameriškega življenja se tukaj umakne pozornost vzbujajoči udobnosti. Vse se razvija mirno in sigurno, in nikjer ne opaziš tiste nervoznosti potujočega občinstva, ki spremeni vsako leto ob času popotne sezone evropske kolodvore v pravcata mravljišča.

Idealen je tudi ameriški način ravnanja z vozovnicami. Čim sedeš v vagon, ti ni treba več skrbeti za vozni listek, ki ga vtakneš v posebno razpoko sedeža pred seboj, odnosno za seboj. Od tega časa dalje živi vozovnica svoje lastno življenje. Sprevodnik jo markira, jo zamenja ponovno za drugobarvno, slednjič pa jo vzame pred ciljem — in pri vsem tem ni treba potniku napraviti niti ene kretnje. Tako je Amerika zaščitená pred zabavnimi prizori raztresenih potnikov, ki izpraznijo tucat žepov in časih celo zlezejo pod sedež, slednjič pa najdejo vozovnico za klobukovim trakom. Tudi ni možno, da bi notnik v trenutku, ko vlak potegne, zletel v neročje nasproti sedeče dame. Prvič že zato ne, ker so vsi nasloni preklopljivi in sedijo potniki vedno v smeri vozečega vlaka, drugič tudi zato ne, ker umejo ameriški strojevodje vlak tako polagama

spraviti z mesta, da opazi potnik, premik še le ob pogledu skozi okno.

Te in druge prednosti ameriških železnic pa jedva lahko odškodujejo Evropca, za resignacijo poživka, ki edino more omiliti usodo med daljšo vožnjo z železnico v času vročinskih valov. Zakaj niti električne pahljače, niti stalno zavživanje sladoleda ne zaleže toliko, kolikor ena sama čaša piva. Glede tega smo bili mi še srečni, zakaj kmalu po prihodu smo našli pri znancih na mizi pri lunchu velik vrč temnega, polnovrednega piva, ki je nastalo v domači kleti kot zakonita domača pijača (Home-brew). Varenje piva se v Ameriki lahko vsak nauči, zakaj slad, hmelj in drože se dobe že v konservah in ni treba posebnega truda in velikih priprav, da se iz njih pripravi pijača.

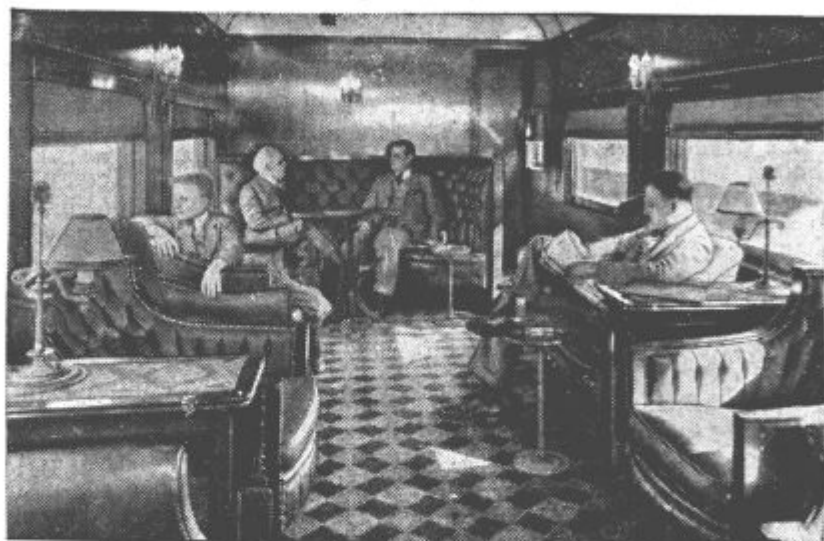
Mesto Springfield se jedva bistveno razlikuje od kateregakoli srednjevelikega mesta Vzhodnih držav. Središče mesta je trgovinski del s tipičnimi uradnimi poslopji in s tisto značilno mešanico trgovskih hiš, lekarn, sladolédnic in prodajaln za živila. Središče obdajajo ne baš preveč razširjeni deli z zidanimi, večnadstropnimi stanovanjskimi hišami. Prevesni del mestnega ozemlja tvorijo vrtni s tipičnimi lesenimi eno ali dvodružinskimi hišami. Večino teh hiš najdeš v katalogih tvrdke Sears, Roebuck and Co., tistega ogromnega podjetja, ki ti na pismeno naročilo nemudoma dostavi ščetko za zobe ali pa zgrajeno hišo.

Po moji sodbi so najlepše v ameriških podeželskih mestih krasne javne knjižnice, ki zadivijo slehernega Evropeca tako po svojem obsegu kakor po svoji izborni organizaciji. Tudi tujec se počuti v teh zavodih takoj domačega in s tem, da je obiskovalcu na razpolago vsak prostor, vsaka knjižna polica in vsak rokopolis brez slehernega nadzorstva, utrdi v njem občutek, da je soodgovorni solastnik, ne pa gost. Knjižnica v Springfieldu me je v toliko iznenadila, ker sem se uveril, da v njej ne izposojajo samo knjig in muzikalij, ampak tudi gramofonske plošče ter

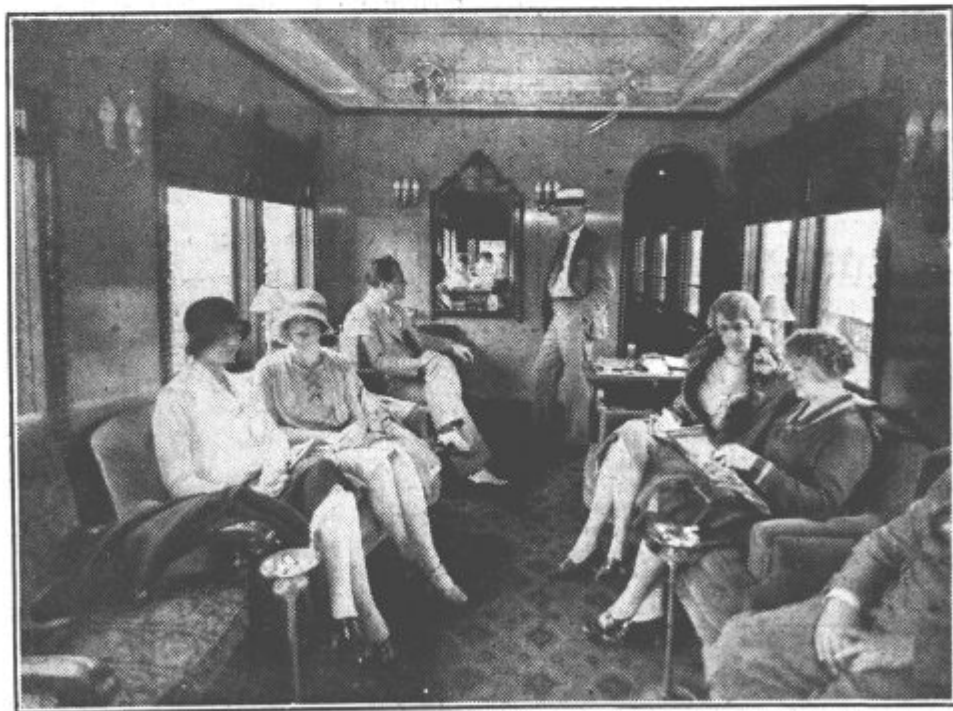
okvirjene slike, s tem je prebivalstvu na originalen način dana priložnost, da okraši svoja stanovanja.

Nekega poletnega hotela, kjer smo naročili lunch ter plačali obed z 1.50 dol. za osebo, me spominja naslednje: Šin našega prijatelja, štirinajstletni

srednješolec, je naročil pri natakarici, ki jo je pobliže poznal, drugi beefteak. Ugibal sem, odkod pozna to starikavo gospodično. Vsa moja ugibanja pa so bila zaman. Zakaj? Ker je bila natakarica, ki mu je stregla, njegova učiteljica za matematiko v srednji šoli. V

Tako se vozijo v Ameriki

Salonski voz ameriške železnice

Ameriki ne vidi v tem nihče nič ponižujočega, če se inteligent poleti posveti natakarskemu poslu, da bi si na

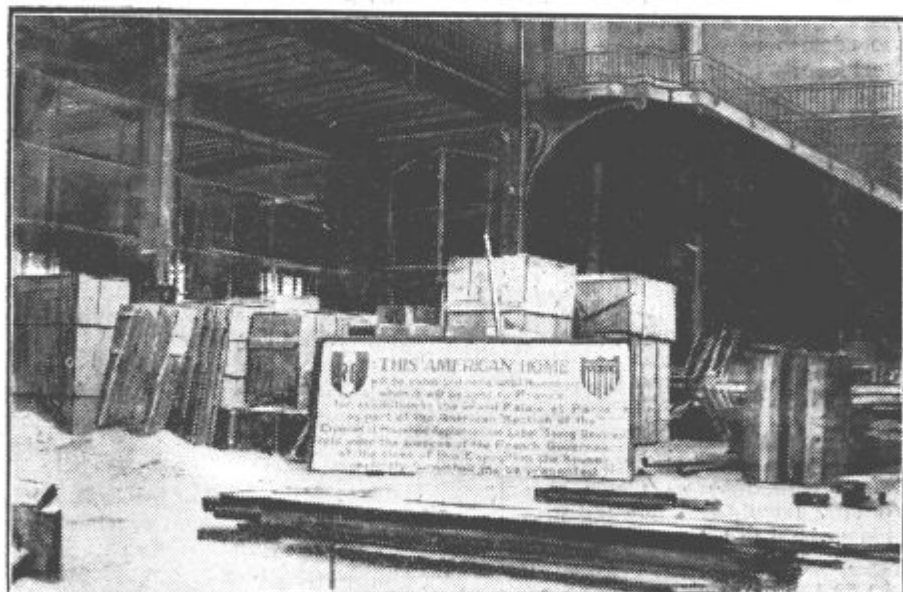

Vzorna ameriška hiša

ta način prihranil nekaj denarja za daljše počitniško potovanje.

Za časa mojega dvatedenskega bivanja v Springfieldu, ki ima izredno

manjše orientacijske deske. Izleta si v Ameriki ne moremo predstavljati drugače kakor v 60 km tempu v zaprtem avtomobilu. Američan se energično brani vsake, tudi najmanjše hoje in vtis tega izkustva je zbudil v meni dojem, da se Amerika z naglimi koraki bliža dobi, ko bodo imele noge med udi onstran Oceana takšno vlogo kakor pri nas slepič. Posebno v manjših mestih se vedno bolj utrjuje prepričanje, da spada danes avtomobil med vsakdanje življenske potrebščine. Javna prevozna sredstva (električna železnica, avtobusi) so po večini nedostatna, razdalja pri redki obljudenosti krajev pa je izredno velika, čas pa za vsakogar skopo odmerjen. Tu lahko pomaga samo avto in nikako opravičilo ni, če ga nimaš. Saj je v Ameriki mnogo starih avtomobilov naprodaj za naravnost smešno nizko ceno.

Zložljiva hiša

lepo okolico, sem se moral ponovno uveriti, da se ameriški način uživanja proste narode bistveno razlikuje od evropskega. Pešpotovanje je Američanu neznana reč. Pa tudi sicer bi se jedva našla prilika za tako potovanje, zakaj kdor bi se podal peš po avtomobilskih cestah, bi bil neprestano v nevarnosti, da ga povozi kakšno vozilo. Povsod vidimo samo ograjena zasebna zemljišča, cementirane avtomobilske ceste in divjino brez sledov človeških stopinj. Nikjer niti naj-

ZIVALI IN ŠTETJE

Aritmetika ni svojstvena samo človeku. Belgijski pisec Maeterlinck obravnava nekje zanimive zglede, da znajo živalinje šteti. Nekaj primerov. Po premogovnikih v Hainautu (Belgija) gredo po navadnih 30 voznjah sami domov in se nikoli ne zmotijo. V Indiji se sloni, ki tovorijo, sami po sebi ustavijo vsak dan ob isti uri. Že Montaigne, francoski filozof, je opazil, da Lusovi voli, ki gonijo mlin na vodo, nočejo več delati po 100. vedru.

Louls Roubaud

Lačen sem!

Odšli smo iz restavracije precej pozno in ni bilo več časa za obisk gledališča. Sprehod pa je tudi v največjem mrazu prijeten, če je človek zavrt v topel kožuh, če se je dobro najedel in če vdihava vonj dobrih cigar. Vsenakrog prekipeva mrzlično velikomestno življenje in človek uživa to mrzličnost, če je prepričan, da je ostal zmagovalec v življenjskem boju.

Hipoma se je pred nami ustavil berač, mršav, še mlad moški ter zamrmral z mračnim glasom:

»Lačen sem.«

Berbier je segel v žep, potegnil iz njega večji bankovec in ga podaril prosjaku. Ostro sem pogledal fanta in sem bil preverjen, da je slepar. Razumem se na šminko. Nenavadna bledica, globoke gube se niso ujemale s trdim sijajem oči, z zdravo rdečico usten. Nejevoljen sem rekel Berbieru:

»Preveč velikodušen si... ta fant za služi več nego poslanec.

»Premagala me je beseda o gladu«, je mrmral Berbier. »Preizkusil sem sam, kaj se pravi biti lačen, ko sem bil še mlad... in samo za las je manjkalo, pa bi bil postal zločinec zaradi lakote...«

»No, no,« sem dejal nejeverno. »Ti, Berbier, eden naših najslavnejših kemikov, ki ga imajo vsi za milijonarja...«

»Bil sem zelo lačen in kadar je človek tako daleč, se mu ne zdi nobena stvar nemogoča... do zločina je samo še majhen korak...«

Takrat sem ob velikem pomanjkanju dovršil študije, službe pa nisem mogel nikjer dobiti. Ljudi, ki bi me bili priporočali, nisem imel in tako sem se jel prebijati skozi življenje kot zavarovalni agent, to se pravi, jedel sem samo vsak tretji dan. Res, človek izdrži dosti, odkler je mlad, vendar sem bil že zelo blizu obupu. Tistih par stvari, kar sem jih imel v svoji meblovani sobi, je vzela v varstvo moja gospodinja.

Prejšnji večer sem bil na cesti pobral kos trdega kruha. Razmočil sem ga v vodi, občutek lakote pa se je še povečal. Pravijo, da vzdrži človek cele tedne brez grizljaja. Takšne ljudi zelo zavidam. Kar se tiče mene, moram naravnost povedati, da sem bil od gladu že napol blazen. Razmišljal sem, kaj naj storim? Ali naj polagoma poginem od lakote, a^m naj skočim v Seino? Za slednje sem bil še mnogo

premlad. Torej? Naj se podam na policijsko stražnico in povem, da mi je predsednik republike poveril finančno ministristvo? Poslali bi me bili kvečjemu na opazovalnico. In ne bi trajalo dolgo, pa bi spoznali, da nisem zmešan in bi me izpustili...

Ali naj začnem prosjačiti? Oblečen sem bil v svojo edino dobro obleko in nisem napravil vtisa zlakanega človeka. Nobenega drugega posla nisem imel kakor potepati se naokrog. Ves božji dan naokrog... Vročje sem zavidal vse, ki so hiteli na delo ali na zabave. In od povsod, iz izložb in vrat restavracij je vabil pogled na slaščice, vonj jedi... Opoetekel sem se. Polagoma se je naredil večer, luči so se vžgale, lotil se me je pogum. Zavihal sem ovratnik suknje kvišku in sem nagovoril mimoidočega, navidez imovitega, dobro oblečenega gospoda: »Lačen sem.«

Izgovoril sem te besede s hripavim glasom in od sramote bi se bil najrajši pogreznil v zemljo. Nagovorjenec me je gledal kaki dve sekundi, videl je mojo obleko, zmajal z rameni in rekel:

»Tem boljše... večerja vam bo dobro teknila. Ne bo vam treba naročiti še ene čaše vina, da bi se vam obudil tek...«

Meni pa je bilo, kakor da me je nekdo udaril z bičem po obrazu. Kri je kipela v meni. Na nasprotni strani je vabila restavracija z žarečimi lučmi. Nisem pomišljal niti trenutek — planil sem skozi vrata in sedel za mizo.

Ovil me je blažen vonj dobrih juh, pečenek in omak. Moral sem se silno brzdati, da nisem izpraznil košarice za kruh do zadnjega koščka. Moj obupni položaj se mi je zjasnil šele potem, ko sem použil prvo jed. To je bila omeleta s smrkči, katere okus mi bo vedno ostal v ustih. Potem je prinesel natakark ledvičjo pečenko z omako ter kreso. Jedel sem počasi, kajti zavedal sem se, da bo sledilo temu nekaj zelo neprijetnega. Vedel sem, da bom moral priznati vse: da nimam denarja, nakar me bo natakark oštel, da me bodo še gosti zaničevali s pogledi, da bo stresel gospodar nad menoj svojo jezo in da bo prišel na koncu skozi vrata policaj, ki me bo odvedel na stražnico... Baš sem razmišljal o tem, ko začutim na rami mehko roko. Slišal sem tudi besede:

»Glej no... Pierre...«

Pogledal sem kvišku. Mlada dama, v obleki, ki je zbujala pozornost, zelo elegantno napravljena, je stala pred menoj in se mi smehljala.

»Milostiva... ne vem... jaz...«

»No..., ti si pa postal ponosen..., ali pa me več ne poznaš?«

»Pri moji veri... zdaj sem jo spoznal! Bila je Lili, mala plesalka iz Olimpije, s katero sem bil sklenil prijateljstvo pred nekaj leti, prijateljstvo, ki je trajalo par tednov.

Brez nadaljnjega je sedla nasproti mene.

»O, kako lepo je od tebe, da me povabiš na diner«, je dejala. »V ostalem se mi godi izvrstno... V zadnji reviji v Follies Bergeres sem zelo ugajala in zaslužim prav dobro pri filmu...«

Natakar je zdaj ravnal s menoj posebno spoštljivo. Naročil sem si desert, Lili pa je medtem z velikim razumevanjem študirala jedilni list. Izbrala je najboljše, a tudi najdražje.

»Ti pa nisi nocoj nič kaj židane volje!« je dejala ravnodušno.

Naposled so prinesli kavo in liker. Lili me je zdaj pa zdaj pozorno pogledala.

»Ali se ne počutiš dobro?«

»Vročina me tišči... močno me boli glava...«

Strah me je bilo prizora, ki je bil nezogiben. Ali naj zaigram komedijo, naj rečem, da so mi ukradli denarnico? Ali naj Lili enostavno priznam: »Nimam denarja, da bi plačal večerjo zate in zame.«

Tedajci je Lili vstala s stola, odprla ročno torbico in vzela iz nje škatlo za puder ter črtalo rekoč:

»Polepšala se bom..., prosim te, pazi ta čas na mojo torbico...«

Izginila je v ozadje dvorane.

Moral sem biti zelo blede, ko sem s tresočimi prsti odprl njeno ročno torbico pod mizo. V eni izmed odprtih sem videl več bankovcev po sto frankov...

Da... postal sem tat! Vzel sem sto frankov in plačal z njimi račun. Potem sem z Lili ostavil restavracijo.

Kramljala je zelo ljubeznivo, hotela mi je pokazati svoje novo stanovanje.

»Pojdi z menoj... prišel bo tudi moj zaročenec... predstavim te mu kot prijatelja iz mladih let...«

Ko sem prišel v njeno sobo, so mi nenadoma stopile solze v oči.

Bil sem uverjen, da mi bo Lili pripravljena pomagati..., saj je vendar že vse ugenila in mi zategadelj zaupala ročno torbico. Hotel sem ji vse pojasniti in sem rekel:

»Od gladu sem bil napol blazen..., računa ne bi bil mogel plačati..., ti si me rešila, Lili! Brez tebe bi sedaj sedel v policijskih zaporih!«

Pri teh besedah se je Lili vsa izpremenila. V njenih očeh se je pojavil zločest izraz. Nadaljeval sem:

»Da..., poslužil sem se priložnosti, ki si mi jo bila ponudila..., vzel sem bankovec za sto frankov iz tvoje torbice...«

Lili je popadla torbico. Od jeze se je tresla po vsem životu. Preštevala je denar z besedami:

»Moj denar, moj denar!«

Hipoma sem se bil streznil in sem hotel pobegniti. Ampak mirna Lili je odprla okno in jela vpiti: »Pomagajte! Tatovi!«

Skočil sem k njej, jo zgrabil za vrat in tiščal, tiščal..., dokler je postala rdeča kot žerjavica, oči so ji izstopile, usta so stregla po zraku... O pravem času sem zrahljal prijem. Še pol minute — pa bi bil postal morilec!

Kako sem neopažen prišel iz hiše, mi je še danes uganka. Da, dragi prijatelj..., v tako kratkem času, v nekaj urah sem postal berač in tat!... In samo trideset sekund je manjkalo, pa bi bil postal še morilec. Kdor je kdaj resnično poskusil, kaj se pravi gladovati, ne more jamčiti, v kakšen prepad se lahko vsak čas pogrezne.

Slučaj. Naslednji dan so mi ponudili službo... Čez nekaj tednov sem poiskal Lili, ki me pač iz strahu ni bila prijavila.

Imel sem priliko odškodovati jo in jo prositi odpuščanja...

In potem se je začela pot navzgor! Kako nepojmljivo je življenje!

Na Madelaini smo se obrnili nazaj in smo zopet šli tam mimo, kjer nas je bil poprej nagovoril prosjak. Bil je še vedno na svojem mestu ter ni opazil velikušnega darovalca. Približal se nam je in hrkljal s svojim tragičnim glasom:

»Lačen sem!«

Pospešili smo korake...

Edison

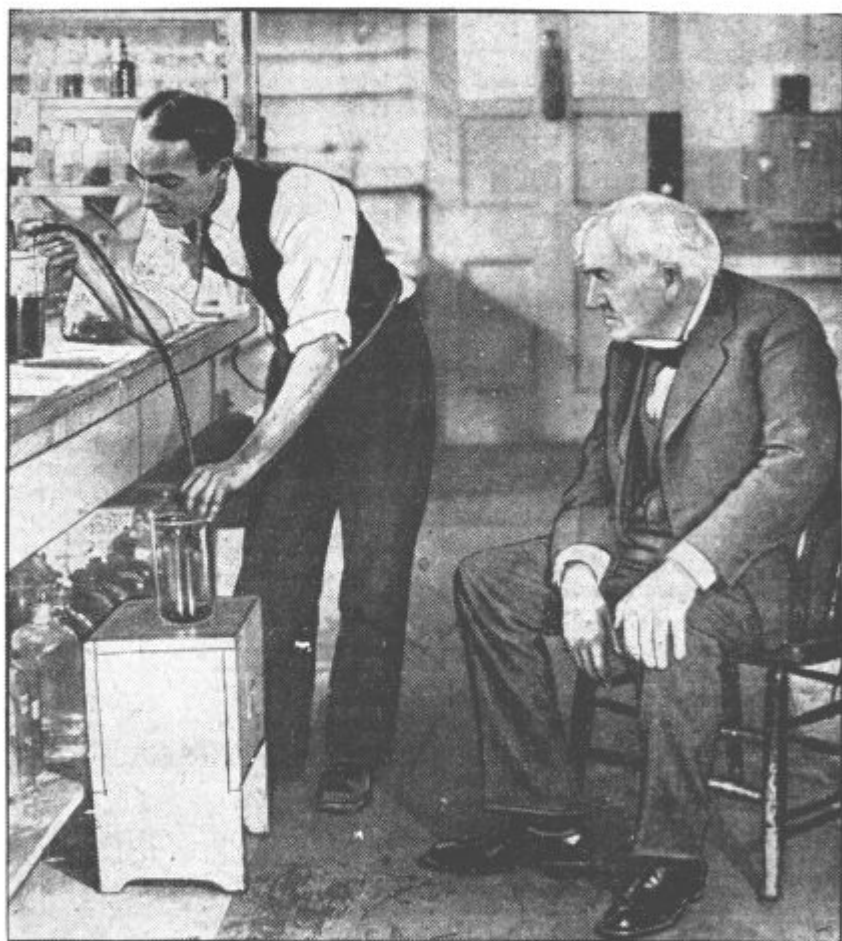
o bodočnosti civilizacije

V Fortu Myersu (Florida), kjer že leta in leta preživlja zimske mesece, je obhajal letos Thomas Alva Edison svoj 83. rojstni dan. Kakor vsako leto ob tej priliki je tudi letos sprejel zastopnike tiska, ki so ga našli svežega in čilega,

nanje. Predložili so mu polo s 25 vprašanji. Izumitelj je odgovoril nanje v 24 minutah.

»Kako starega se čutite?«

Edison je napisal odgovor z mirno roko in zelo naglo:

Edison prisostvuje poskusom za pridobivanje gumija iz domačih ameriških rastlin

ripravljenega brez oklevanja odgovoriti na zastavljena vprašanja.

Medtem ko so tajniki v Edisonovi delovni sobi odgovarjali na voščilna pisma in brzojavke, je veliki slavjenec zbiral vprašanja reporterjev in pisal odgovore

»V splošnem petdeset let. Toda v zadnjem času so me izbrali neki mikrobi za svojo tarčo in so napravili nekaj poskusov z mojim notranjim strojem. Tako čutim pet in osemdeset let.«

»Ali menite, da izključuje razvoj mo-
gočnih uničevalnih sredstev — elektrike
in strupenih plinov — novo svetovno voj-
no ali jo vsaj onemogoča?«

»Ne.«

Na vprašanje, če se bo dosegla v
Ameriki absolutna prohibicija, je odgo-
voril z »da«.

»Kaj bo sklenila razorožitvena konfe-
renca v Londonu? Kaj smatrate za po-
trebno, da se zajamči trajen mir med
narodni?«

»Verujem, da bodo prišli narodi do pa-
metnega sporazuma, da se omejijo bo-
doča zla.«

Edison smatra, da se bo televizija (gle-
danje na daljavo) praktično razširila že
v dogledni prihodnosti in priporoča in-
dustriji za zrakoplovstvo, naj posveti
več skrbi in izkušenj za čim večjo varnost
zračne vojne.

»Kakšna usoda čaka ročno delo, kadar
ga bo stroj popolnoma nadomestil?«

»Vsak delavec bo imel svojo hišo in cel
niz drugih novih reči, če tega ne bo pre-
prečil alkohol.«

»Katera stroka človeškega udejstvo-
vanja nudi danes največjo možnost za
nova odkritja?«

»Kemija in fizika.«

»Kaj sodite o petdnevem delovnem
tednu?«

»Vse je v redu.«

»V kateri razvojni dobi je elektrika v
našem času?«

»V detinstvu.«

»Ali verujete v življenje na drugih
planetih?«

»Lahko bi si ga predstavljal, pa no-
čem.«

Lafcadio Hearn — J. Baukart

Mravlje

(Iz knjige »Kvajdan«)

I

To jutranje nebo je po nočni neviht-
ti sama čista in bleščeča modrina.
Zrak — prijetni zrak — je poln slad-
kega vonja smole; razširjajo ga nešte-
vilne smrekove veje, ki jih je polomil
nočni vihar. Iz bližnje bambusove go-
ščave slišim nežni klic ptice, ki slavi
sutro lotosovo, in vsa pokrajina je ta-
ko tiha, ker pihlja jug. Poletje, precej
zakasnelo, je zdaj res napočilo: povsod
frfotajo metulji čudnih japonskih barv,
čmrlji momljajo nadušljivo, ose bren-
če, mušice plešejo na solncu in mrav-
lje popravljajo marljivo svoje poruše-
no domovje.

Na misel mi prihaja japonska pes-
em:

Zdaj sirota ne ve,
kam bi šla!...
Škoda mravelj domovja
v tem dežju mesecev pet.

Toda te velike črne mravlje na mo-
jem vrtu, se mi zdi, ne potrebujejo so-
čutja. Prestale so vihar na nedoumen
način, medtem ko so se podirala mo-
gočna drevesa, ko je vihar drobil hi-
še in so nalivi rušili ceste. Vendar niso
pred tajfunom izvršile nobenih drugih
vidnih priprav, ko da so zaprle vrata

svojega podzemskega mesta. In pogled
na njih današnji zmagoslavni napor
me sili, da poskusim napisati razpra-
vo o mravljah.

Svoja razmišljanja bi bil rad pričel
z nečim iz stare japonske književno-
sti — z nečim ganljivim ali nadčutnim.
Toda vse, kar so moji japonski prija-
telji mogli najti o tem predmetu, je
bilo razen nekih slabih verzov v kitaj-
ščini. To kitajsko gradivo tvorijo ves-
činoma pravljice in ena izmed njih se
mi je zdela vredna, da jo navedem.

V kitajski provinci Tajšu je živel
nekoč pobožen mož, ki je mnogo let
dan za dnem goreče častil neko bogi-
njo. Nekega jutra, ko je bil zatopljen
v molitev, je stopila v njegovo sobico
krasna žena v rumeni obleki in obstala
pred njim. Presenečen jo je vprašal,
česa želi in čemu je vstopila nenajav-
ljena. Odgovorila mu je: »Jaz nisem
ženska, ampak boginja, ki si jo častil
tako dolgo in tako zvesto, in prišla
sem, da ti dokažem, da niso bile tvo-
je molitve zaman... Ali poznaš jezik
mravelj?« Njen častilec je odvrnil:
»Jaz sem človek nizkega rodu in ne-
izobražen — torej nikak učenjak in
ne poznam niti jezika višjih gospodov.«
Tem besedam se je boginja nasmeh-

nila ter potegnila iz nedrij škatico, slično škaticam za kadila. Odprla jo je, pomohla prst v nekako mazilo, ki je bilo v njej, ter namazala z njim moževa ušesa. »Zdaj pa,« je dejala, »poišči nekje mravlje, in če jih najdeš, skloni se ter poslušaj pazljivo, kaj govore. Razumel jih boš in slišal boš nekaj, kar ti bo koristilo... Samo pomni, da ne smeš mravelj prestrašiti ali nadlegovati.« Nato je boginja izginila.

Mož je šel takoj iskat mravelj. Čim je prestopil prag svoje hiše, je zagledal na kamenu, ki je podpiral podboje vrat, dve mravlji. Sklonil se je in poslušal; in na svoje začudenje ju je slišal govoriti in razumel njune besede. »Poiščimo si toplejše bivališče,« je dejala prva. »Čemu toplejše bivališče?« je vprašala druga — »kaj pa je s tem prostorom?« »Prevlažno in prehladno je pod njim,« je odgovorila prva; »tu leži namreč pokopan velik zaklad in solnce ne more zemlje nad njim segreti.« Nato sta mravlji skupno odšli, mož pa je tekel po lopato.

Prekopal je zemljo krog podboja ter našel več velikih vrčev, polnih zlata. Z odkritjem tega zaklada je silno obogatel.

Pozneje je še večkrat poskušal prisluškovati razgovorom mravelj. Toda nikoli več jih ni slišal. Božansko mazilo je bilo odprlo njegova ušesa njihov tajinstveni govorici samo za en dan.

*

Tudi jaz moram kakor ta kitajski pobožnjak priznati, da sem zelo neizobražen in seveda ne slišim, kaj govore mravlje med seboj. Toda vila znosti se včasih dotakne mojih ušes in oči s svojo čarodejno palico; in takrat sem za kratek čas sposoben, slišati neslišne stvari in videti nevidne.

II

Iz istega vzroka, iz katerega je v nekih krogih nespodobno trditi, da je kak nekrščanski narod zgradil civilizacijo, ki je etiško višja od naše, ne bo nekim ljudem ugajalo to, kar nameravam povedati o mravljah. Toda poznam ljudi, neprimerno modrejše, nego bom jaz kdajkoli, ki proučujejo žuželke in civilizacije neodvisno od blagoslova krščanstva; in mnogo pobude nahajam v novi knjigi »Cambridge Natural History«, ki vsebuje glede mravelj nastopne opazke profesorja Davida Sharpa:

»Opazovanje je odkrilo najznamenitejše pojave v življenju teh žuželk. Resnično težko se izognemo sklepu, da so v mnogih ozirih dosegle v umetnosti družabnega sožitja veliko več kot človeški rod in da so nas prekosile z raznimi pridobitvami v obrtih in umetnostih, ki lajšajo družabno življenje.«

Pričakujem, da bodo nekateri dobro poučeni ljudje nasprotovali tej odkriti ugotovitvi preizkušenega strokovnjaka. Sodobni človek znanosti ni sposoben, da bi bil glede mravelj ali čebel sentimentalni, toda ne bo se obotavljajal priznati, da so te žuželke, kar se tiče socialnega razvoja, napredovale »preko človeka«. Herbert Spencer, ki mu nihče ne more podtikati romantičnih namenov, je šel še dokaj dalje ko prof. Sharp ter dokazuje, da so mravlje v resničnem pomenu besede *pravstveno* pa tudi gospodarsko prekosile človeštvo — ker so svoje življenje posvetile popolnoma altruističnim smotrom. In zares opravičuje prof. Sharp nekoliko po nepotrebnem svojo hvalo mravelj z nastopno previdno opazko:

»Zmožnosti mravlje niso enake zmožnostim človeka. Posvečene so v večji meri blaginji vrste ko posameznika, ki ga, kakor pač potreba nanese, žrtvujejo ali specializirajo v korist občestva.«

Očividni sklep, da nobeno socialno stanje, ki žrtvuje napredek posameznika splošni blaginji, ni nič takega, kar bi bilo treba želeti, je s sodobnega človeškega stališča mogoče pravilen. Zakaj človek se še ni razvil docela in človeška družba sme od njega nadaljnje individualizacije pričakovati mnogo koristi. Toda glede družabno živčih žuželk ostane gornja sodba odprto vprašanje. »Napredek posameznika, pravi Herbert Spencer, obstoja v njegovi boljši pripravljenosti za socialno sodelovanje; in ta pripravljenost, ki pospešuje socialno blagostanje, pospešuje hkratu obstoj plemena.« Kakor bomo videli, zanimajo nas izmed pogojev mravljinje družbe najbolj etični pogoji: ti pa so vzvišeni nad človeško kritiko, ker uresničujejo ideal moralnega razvoja, kakor ga opisuje Spencer kot »državo, v kateri sta egoizem in altruizem tako spojena, da prehajata že drug v drugega.« To je tako rekoč država, kjer je možna le ena radost, radost nesebičnega udejstvo-

vanja. Ali, da zopet navajam Spencerja, delovanje žuželčje družbe je tako, »da zapostavlja blaginjo posameznika tako popolnoma blaginji občestva, da upošteva, kakor se nam zdi, življenje posameznika le toliko, kolikor je to samo z ozirom na socialno življenje potrebno... in posameznik si dovoljuje samo toliko hrane in počitka, kolikor je potrebuje za ohranitev svojih sil.«

III

Čitatelj gotovo ve, da se bavijo mravlje z vrtnarstvom in poljedelstvom, da znajo spretno gojiti užitne gobe, da so udomačile (po sedanjem stanju znanosti) pet sto in osemdeset štiri razne vrste živali, da vrtajo predore skozi živo skalo, da vedo, kako se treba zavarovati zoper izpremembe v ozračju, ki bi utegnile ogroziti zdravje njih otrok, in da dosega jo posamezniki izmed višje razvitih vrst precejšnja starost, dasi žuželke običajno ne žive dolgo.

Toda o vsem tem ne nameravam posebej govoriti. Opozoriti hočem na strašno dostojnost in moralnost mravelj.*) Naši najvišji ideali o vedenju zaostajajo za etiko mravelj — ali računamo napredek po letih — za nič manj ko milijon let!... Če govorim o mravljah, mislim njih najbolj razvite vrste in ne vse mravljinje družine. Dosedaj poznamo že krog dva tisoč mravljinjih vrst, ki nam v svojih socialnih organizacijah predstavljajo silno različne stopnje razvoja. Nekateri socialne pojave največjega biološkega pomena in nič manjšega pomena v svojem čudnem razmerju do predmetov etike lahko proučavamo s pridom samo v življenju najvišje razvitih mravljinjih vrst.

Po vsem, kar se je v zadnjih letih napisalo o tem, kakšne morebitne vrednosti so naše zadevne izkušnje o visoki starosti mravelj sklepam, da se bodo nekateri ljudje osmelili zanikati individualni značaj mravelj. Razumnost teh malih živalic, s katero srečujejo in premagujejo zapreke čisto nove vrste, in spretnost, s katero se prilagodujejo razmeram, ki so njih izkustvu docela tuje, pričata o precejšnji

*) V tej zvezi je interesantno, da je japonski znak za besedo mravlja (ari) sestavljen iz znaka »žuželka« in »moralna pravčnost« ali »dostojnost« (giri). Tudi kitajski znak pomeni »žuželka dostojnosti«.

sili samostojnega mišljenja. Toda to tovo je vendarle to, da nima mravlja individualnosti, ki bi se mogla udeležiti stvovati v smeri čiste sebičnosti — pri tem rabim besedo »sebičnost« v njenem navadnem smislu. Lakomna mravlja, razuzdana mravlja, mravlja, ki bi bila sposobna kateregakoli izmed sedmih smrtnih grehov ali pa vsaj kakega odpustljivega greha, je nekaj, česar si ne moremo predstavljati. Prav tako si seveda ne moremo misliti romantične mravlje, ideološke mravlje, poetične mravlje ali pa mravlje, ki bi nagibala k metafizičnim spekulacijam. Noben človeški razum se ne more razviti do absolutne stvarnosti mravljinje ta razuma; nobeno človeško bitje, kakršno je sedaj, ne more gojiti duhovnih navad, ki bi bile tako negrešna praktične, kakor so mravljinje. Toda ta v najvišji meri praktični razum je nezmožen moralnih zmot. Morda bi bilo težko dokazati, da nima mravlja nobenih verskih idej. Jasno pa je, da bi od takih idej ne imela nobenih koristi. Bitje, pri katerem je moralna slabost izključena, ne potrebuje »duhovnega vodstva«.

Samo zelo nejasno si utegnemo predstavljati značaj mravljinje družbe in mravljinje morale in zato si poskusimo naslikati nekatere še mogoče stopnje človeške družbe in človeške morale. Mislimo si torej svet, polnega neprestano in besno delavnih ljudi — in sicer samih žensk. Nobene teh žensk ne morete pregovoriti ali premotiti, da bi si privoščila samo en edini atom več hrane, nego je potrebno, da si očuva moč, in nobena ne spi niti sekunde dalje, nego je potrebno, da ostane njen živčni sistem v dobrem redu. Vse pa so ustvarjene tako, da povzročajo že najmanjši nepotrebni užitek neke motnje v njih delovanju.

Vsakdanja pravila teh delavk so: gradba cest in mostov, obdelovanje gradbenega lesa, stavbinske konstrukcije neštevilnih vrst, vrtnarstvo in kmetijstvo, prehrana in oskrba stotine vrst domačih živali, izdelovanje raznih kemijskih tvarin, shranjevanje in konzerviranje neštevilnih živil in skrb za mladino plemena. Vsa ta dela izvršujejo za svojo državo — in najvažnejša zadeva mravljinje republike je prehrana in vzgoja mladičev, ki so skoro vsi ženskega spola. Otroška doba mravelj je dolga, mladiči so dolgo čas

sa ne samo nečisti, ampak tudi brezoblični ter hkratu tako nežni, da jih je treba skrbno čuvati tudi najmanjše toplotne izpremembe. Na srečo poznajo njih dojilje vse zdravstvene zakone; sleherna ve do pičice vse, česar ji je treba vedeti glede prezračevanja, razkuževanja, izsuševanja, glede vlage in in opasnosti bakterij — bakterij, ki so za njih kratkovidne oči najbrž tako vidne kakor za nas pod drobnogledom. In v resnici obvladajo vse panoge higijene tako, da se nobena dojilja nikoli ne moti glede zdravstvenih razmer svoje okolice.

Kljub neprestani zaposlenosti pa ni nobena delavka nepočesana; sleherna je snažna do skrajnosti ter očedi svojo vnanost večkrat na dan. Ker pa je vsako že priroda sama obdarila z najkрасnejšimi glavniki in krtačicami, ne zamudi s svojo opravo nič časa. Poleg tega, da skrbe za strogo čistost svojega telesa, morajo delavke zaradi naraščaja gledati na brezhiben red tudi v svojih bivališčih in vrtovih. Noben dogodek razen potresa, vulkanskega izbruha, povodnji ali pa strašne vojne ne sme prekiniti vsakdanjega brisanja, pometanja, čiščenja in razkuževanja.

Inž. P. Ervine

Polom ameriškega vele mesta

Dolgi vrsti bankrotnih velikih in malih držav ter mest se je pridružil še Chicago. Eno največjih vele mest insolventno? Kaj se je zgodilo?

Po cestah se kopiči sneg, v stranskih ulicah pa smeti; mesto nima denarja, da bi odvažali nesnago. Večina nastavljenecv ni prejela plače že od lanskega decembra. Nad tisoč že itak redkih stražnikov, ognjegascev in nadzornikov so morali odpustiti. Mnogi dobavitelji čakajo že mesece in mesece na svoj denar. In — kar je v očeh Američana najbolj strašno! — v začetku januarja ni moglo mesto vnovčiti svojih zadolžnic!

V primeri z evropskimi vzori te vrste pa je treba ugotoviti upapolno razliko: čeprav je mesto na robu propada, njegovi prebivalci niso propadli! Čudno protislovje: meščani so bogatejši nego kdajkoli, šole pa bodo morali zapreti, ker ni denarja za učitelje.

Kakor vedno, je tudi tu precej kriva neučena politika. Leta in leta je občinska gospoda uganjala in trpela korupcijo, samo da si je pridobila pristaše in prijatelje. Primanjkljaje so krili s posojili. Ta nečedna igra bi se bila lahko še nekaj časa nadaljevala, da ni posegla vmes »roka od zunaj«.

Ameriška mesta dobivajo večji del svojih dohodkov iz davkov na nepremičnine, na zemljišča, hiše in tvornice. V nasprotju z Evropo pa se davki ne računajo po obrestih, temveč po cenilni vrednosti.

To se pravi, vsak kos zemlje in vsaka hiša se mora ceniti in od te cennitve zavisi določen odstotek, ki znaša v večini primerov 2%. Del tega davka dobi država, a ne Zedinjene države, katerim pripada davek na dohodarino, marveč država Illinois.

Zato so posebno manjše občine nastavljale cenilno vrednost kar mogoče nizko, samo, da je bil njih prispevek državnemu davku — zelo nizek. Tako so n. pr. cenili hišo mesto na 10.000 dolarjev samo na polovico te vsote, kar bi pomenilo v pravičnem primeru 200 dolarjev davka. Država bi morala dobiti 50 dolarjev, a jih je dobila dejanski samo 25.

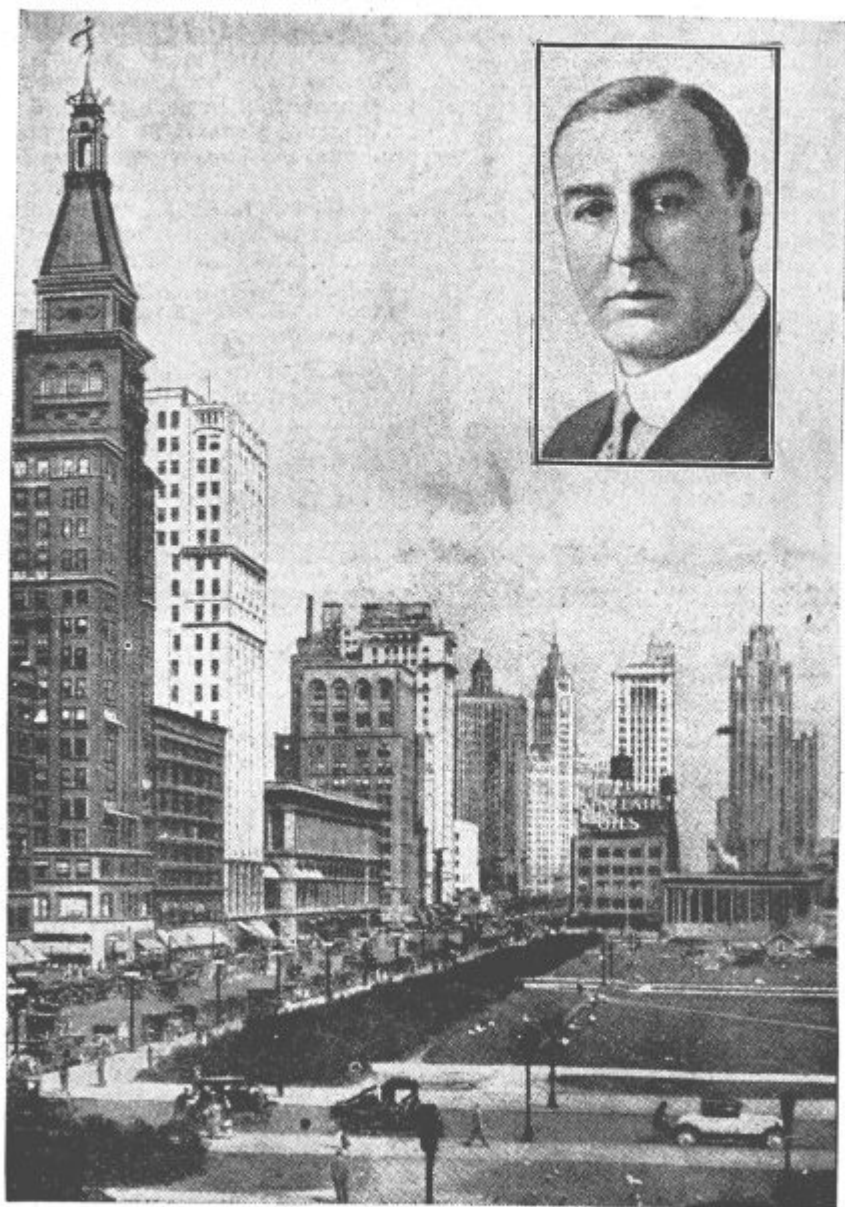
Da bi temu postopanju napravili konec, so l. 1925. v državi Illinois uveljavili zakon, po katerem bi se bile morale vse cennitve revidirati. V tako ogromnem mestu kakor je Chicago, kjer bi bilo treba nanovo oceniti na stotisoče objektov, je to zahtevalo precej časa. Tako je prišlo, da ni dobilo mesto l. 1928. nikakih davkov. Pomagalo si je s tem, da je prodalo nakazila za še neizterjane davke bančnim zavodom.

Toda cennitve iz l. 1928. so imele posledice. Cela vrsta ogorčenih davkoplačevalcev je začela protestirati, češ, da so cennitve previsoke in da so bili sosedje deležni večje protekcije. Par tisoč nezadovoljnih davkoplačevalcev je prosilo sodišče za zaščito. Slednjič je oblast cennitve ovrgla, jih proglasila za neveljav-

ne ter odredila novo cenitev. Rezultat: Mesto ni dobilo niti v l. 1928. nikakih davkov.

Dolg pri bankah je med tem narastel že na 250.000 dolarjev, vendar ni natančna številka nikomur znana. Razni oddelki knjigovodstva namreč niso baš

za druge prilike v rezervi. Toda izdajo takih posojil morajo odobriti volilci. V lanskem novembru bi bilo moralo biti dovoljenih 40.000.000 dolarjev, toda volilci, ki so jih bili časopisi in poseben odbor poučili o dejanskih razmerah, so glasovali proti vsem predlogom.

Slika kaže del Chicaga (Grant Park) in župana Thompsona

posebno tenkovestni. Banke niso hotele posoditi niti centa več. Nekaj časa so si pomagali na ta način, da so začeli »izposojati« sredstva, ki jih je imelo mesto

Medtem je bila izvršena druga cenitev. Pokazalo se je, da bodo dohodki Chicaga v bodoče za več milijonov skromnejši kakor doslej. To je sodu iz-

bilo dno. Večina občinskih svetnikov je pustila župana »Big Billa« Thompsona v njegovem boju proti reformerjem na cedilu in je glasovala za varčevalni proračun.

Toda celo okrnjeni proračun stane denarja. Breme obresti ogromnega visečega posojila je narastlo mesečno na 1,500.000 dolarjev. Tudi varčevalni proračun bo imel primanjkljaj.

Kaj storiti? Predlogov ne manjka. Župan Thompson, znan po svoji protiangleški propagandi ob zadnjih volitvah, vali vso krivdo na reformerje, ki so odkrili smrad, mesto da bi mu pomagali in razglašali slavo Chicaga (in njegove uprave) pred vesoljnim svetom. Da bi se izvil, predlaga naj se skliče posebna seja državnega zakonodajstva, ki naj bi dodelilo mestu neke deleže na davkih. Reformerji pa so s svoje strani sklicali odbor in zahtevajo, naj se najpoprej odstrani uprava in se postavi nova, kateri bo načeloval trgovsko izobražen mož. Tretja skupina je zbrala nekaj milijonov dolarjev potom subskripcije, zahteva pa nadzorstvo nad uporabo tega denarja. Da se je zmeda še povečala, so izbruhnili zopet »gangboji«, ki so zahtevali v enem samem tednu zopet sedem žrtev. Trije

so bili ustreljeni na ulici pri belem dnevu. Policijsko ravnateljstvo pripisuje to odslovitvi 400 policistov.

Najznačilnejše na celi zadevi pa je popolna apatija občinstva. »Govoril sem z moškimi in ženskami vseh krogov in nisem našel med njimi niti enega zagovornika sedanjega režima. Njih geslo je: »Čemu naj pomagam odstraniti lopova? Vse kaže, da prihodnji ne bo boljši.«

Končno pa se bodo tudi najpotrpežljivejši naveličali. In nadejam se, da se bo pri prihodnjih volitvah v jeseni pokazalo, da je tudi za Chicago napočil ugoden trenutek. Mesto ima velike načrte za naslednja leta. L. 1933. se bo obhajala stoletnica ustanovitve mesta. Dotlej mora biti gotova svetovna razstava, pa tudi Oceanski prekop k Mississippiju in doli do morja. Ta naloga pa zahteva sposobno mestno upravo.

Vendar so to skrbi, ki šele pridejo. Veliko vprašanje sedanjosti je: Kako priti do nekaj milijonov dolarjev gotovine? Kdor ima dobro misel, jo lahko pošlje chicaškemu mestnemu svetu. Prosim pa, da ne pozabi na pismo nalepiti znamke, ker zneska za poštnino občina ne more plačati.

Metamorfoze

Od trenutka, ko prične bivati, pa do svoje prirodne smrti, vsako živo bitje neprestano izpreminja svojo obliko in ustroj. Isti poedinec se nam kaže zaporedoma v pojavu jajca, zametka ali spočetka, mladiča, mladeniča in odraslega. Med dvema oddaljenima postojankama v tej vrsti so razlike splošno dokaj velike, med dvema zaporednima stanjema pa najčešče dovolj neznatne, da moremo v teh mnogoterih premenah brez težave dognati isti tvor. Te postopne preuredbe v vnanjosti vseh živečih, ki nas obdajajo, so tako vsakdanje, da se jim edino poklicni živoslovec čudi ter išče razlage. Na srečo za tiste, ki jih bolj mičejo prirodna nego industrijska čuda, pa si nekatere živali pri doraščanju volijo izvirnejšo pot, polno nepričakovanih dogodkov, naglih in popolnih preokretov, pripravnih, da zadošče naši žeji in želji po skrivnostih ali nam podžgo domišljijo. Te preobrazbe, ki iz bube pričarajo metulja ter iz paglavca žabo, so kajpada

proučevali nešteti naravoslovci, vmes i naš Erjavec. Orisali so jih z vsemi potankostmi, da jih moramo docela poznati in da vemo, kaj je skupnega med izpremenitvami najrazličnejših živali. Poskusno životarenje pa je doseglo v nekem osamljenem zgledu osobito blesteč uspeh, saj moremo danes skoro po mili volji iz butoglavca narediti žabo.

* * *

Če naj dodobra pojмимо ta nova odkritja, moramo najprej točneje in določeneje prikazati, v čem se običajni ali neposredni razvoj loči od metamorfoznega. Premotrimo torej kobilico in hrošča. V odraslem stanju sta obe žuželki brez dvoma dokaj različni. Vendar se brez težkoče vidi, da sta ustvarjeni natanko po istem načrtu ter da se z vsakim udom enega dá primerjati čisto sličen organ druge. Poglejmo ju sedaj pri rojstvu, v trenutku, ko izlezeta iz jajčeca: kobilica močno nalikuje svoji materi, s katero skaklja po travniku. Treba ji

je samo še perotnic, ki se pojavijo stoprav kasneje in dosežejo dokončno dolžino vprav tedaj, ko celokupna živalinja vršička doraste. Pri hrošču pa ni mladič čisto nič podoben odraslemu; temu pravimo podjed, ogrc ali ličinka. V tej obliki prebije tri leta pod zemljo, polahko rastoč, na videz brez premembe. V trenutku, ko je dosegel dokončno velikost in bi se po nestrokovnjaškem mnenju moral ploditi, kar obtiči. Ponovno se prelevi; a medtem ko je po dosedanjih levitvah vselej za spoznanje premenil svojo velikost, ostavi zadnja lilitvev nekakšno belo mumijo, leno in mehko, v kateri se nejasno slutiti lik odraslega. Polagoma se črte točneje zarežejo in neki dan se žužček, še ves bleđ, izmota iz svojih pleníc. Samo posušiti in otrditi mu je še treba nežne kreljuti, si navzeti lepo rjavkasto barvo, da more prikukati na svetlo. Odločeni so mu trije tedni, da uživa sonce in ljubezen, nato pa pogine.

Pri kobilici, ki smo jo vzeli za primer naravnostnega razvoja, bivajo organi bodisj od rojstva ali pa se pokažejo pozneje v obliki rahlega osnutka, ki se stopnjema veča v toku življenja. Nasprotno pri hrošču, ki bi se mogel vzeti za vzor metamorfoznega razvoja: organizem, ki nikne iz jajčeca, ni čisto nič podoben odraslemu; to je žerka, zgrajena šestokrat po jako svojstvenem zasnutku in ki ima vse ude potrebne za neodvisno življenje, a ki se ne more množiti, razen v zelo redkih izjemah. Huda kriza, ki je napram spolni godnosti višjih živali to, kar je revolucija napram spremembi ministrstva, ji bo mahoma podelila vse ude doraslih in torej možnost, da po svoje prispeva za nadaljevanje svojega plemena.

* * *

Ta zveza med pojavi ploditve in pretvora, tolikanj razvidna pri žuželkah, se takisto opaža pri drugih živalih, na priliko pri jegulji, ki ob začetku svojega tajnovitega romanja pod morjem dobi dočista novo vnanjost. V drugih primerih je metamorfoza mnogo bolj zgodnja, spojena s korenito predrugačitvijo življenskega načina in se more opravičiti že s tem preobratom samim: paglavec je povodnjak, žaba pa suhozemka. Ker se dihanje vrši v vodi s škrgami, na kopnem pa s pljuči, se je zamenjava prvega načina z drugim, kar se more zgoditi samo z metamorfozo, zazdela

nujna za žival, ki hoče izmenoma živeti v obeh elementih. Za številne morske živalinje, ki njih ličinke živé na površini, odraslice pa na dnu, je možna različna razlaga. Vendar se dogaja, da naletimo pri jako sorodnih živalih na težko razumljive razlike: n. pr. razvoj jastoga ali morskega raka je neposreden, dočim je pri rarogu spojen z zapletenimi preobrazbami.

* * *

Med preobrazbami raznolikih živali obstojé poleg očividnih razločkov, ki pa zanimajo le živaloslovca, nekatere poteze, skupne vsem doslej proučenim primerom in ki jih je zategadelj po pravici šteti med važne. Ker se med preobraženjem živali skoro nikdar ne krmijo, smemo reči, da stoji narava pred nastopnim vprašanjem: preobličiti dan organizem v drugačno ustrojstvo, ki utegne biti jako različno, izkoriščajoč edinole gradivo iz prvega. Ličinka ima organe, ki nimajo svojega enačka pri starcu, ter obratno; ličinka in odraslica posedujeta skupaj neke ude, ki pa se vselej kolikor toliko razlikujejo po podobi ter uravnavi. Uničiti je torej osobito ličinske organe, zgraditi kar na lepem organe pripadajoče doraslemu stvoru in nazadnje predelati organe skupne obema stvoroma. Odtod trojni pojavi, ki se zares opažajo v stvarnosti. Najjasnejši zgled nam nudijo žuželke.

Kadar se ličinka razvija v jajčecu poleg stanic, ki se množe in ji bodo omogočale rast, se osamijo šopi stanic, ki bodo počivale med celokupnim rastilom, kakor tujke v tej živalici. To staničje, ki mu pravimo godnjaško ali imaginalno (imago je učena soznačnica za godnjake ali starce pri žuželkah), se bo nenadno množilo ob metamorfozi ter izcela zgradilo krila, nožice kakor tudi vse ostale ude, ki jih premore metulj ali muha in ki jih ni imela gosenica oziroma zapljunek. Toliko glede gradnje.

Glede rušenja pa moramo razen bolj ali manj gotovih učinkovanj, ki bi postopoma privedla nepotrebne organe v zakrnelost, sprejeti domnevo, da poglavitno vlogo opravljajo fagociti, t. j. bela krvna telesca, ki pri vseh živalinjah vrše stražarsko službo, požirajo namreč cepljivke kakor i druga tuja telesa, ki jih zasačijo na svojem obhodu. Pri živalih metamorfoznicah imajo vrhu redarskih in zdravstvenih opravkov še tole nalogo; požreti vse ude, ki nimajo

svojega mesta v novem črtežu, kakršnega je treba udejestviti. Zatem vobče poginejo za preobjedenostjo in se bolj ali manj razkroje v krvi.

Naposled še predelave: vršé se raznotero, najčesče seveda z nekakšnim povratkom v spočetno stanje, po katerem skoraj nastopi nov ustroj.

Sedaj vemo, vsaj po povrhloma, kaj je metamorfoza, preobrazba. Kazalo bi še spoznatj mehanizem tega pojava. Kak je ta prikaz, ki v danem trenutku zaustavi rojstvo ličinskih elementov in pospeši nastanek godnjaških sestavin? O vprašanju nujnosti metamorfoz so se izrekla raznovrstna mnenja, po večini zelo drzna. Nekdo na priliko je domneval, da se v danem času ličinsko staniče z aduši, dočim godnjaško staniče, še čilo in čvrsto, izkoristi medlost onega ter se razvije na njegov rovaš. Nekdo drugi je primerjal metamorfozo puberteti, saj je bistveni pojav v obeh zgledih isti, razen obsežnosti. Toda teh in mnogih drugih zamislov ni bilo možno dokazati in do zadnjih let je bila skrivnost popolna.

Studij metamorfoze pri žabjem paglavcu je prvič omogočil zaslutiti odgonetko. Paglavci, kakor mi sami, imajo

ob vratu žlezo, ki ji pravimo golšna ali ščitna. Če se napravi na njih rahla operacija, se butoglavec brez golšne žleze nikdar ne preobraža. Kadar pa se taki operirani živali da požreti košček golšne žleze od katerekoli živali, metamorfoza nastopi. Na drugi strani pa se neznanško pospeši pretvor pri normalnem paglavcu, ki ga redimo na isti način: to omogoča dobiti žabice, ki niso dosti večje od muhe. Golšna žleza potemtakem vsebuje snov, ki sproži metamorfozo. Ta snov je v ostalem povsem enaka oni, ki na priliko deluje v tiroidnem lečenju proti odebelenju.

Problem žabje izpremenitve je torej domala rešen: pupek postane žaba, kadar se mu je golšna žleza zadosti razvila. Vendar žužki, kukci in vse druge živali, ki doživé bolj ali manj zamotane oblike, preden dorastejo, nimajo golšne žleze ter ostanejo dodobra neobčutljive, kadar pogoltnejo izvlečke iz te žleze. Pri vseh treh bitjih smo potakem na istem kakor pred 20 leti.

Najsitnejše pri stvari je pa to, da se nam niti ne sanja, v katero smer naj bi uravnali svoja raziskavanja. Za sedaj se zanesimo na naključje, ki bo prej ali slej pokazalo pot potrpežljivemu, vztrajnemu učenjaku. G. A.

Zadnja ladja =====

in zadnja ljubezen

Če se peljemo z majhnim angleškim obalnim parnikom proti Portsmouthu mimo kopališčne peščine Southseje, nam obvisi pogled na svojevrstnem spomeniku iz preprostega sidra. To sidro je — kakor nas pouči napis na vznožju — sidro lorda Nelsona ladje »Victory«. Nekaj minut pozneje pri vohu v Portsmouth se pojavijo pred nami trije jambori slovite jadrnice. Tukaj, v največji angleški vojni luki, opravljajo ostanki jadrnice še danes, zveste zadnjemu signalu z zastavo svojega nekdanjega poveljnika, njegovo dolžnost — kot narodna posebnost, ki jo je treba videti.

Danes leži najponosnejši spomenik britske mornarice v zasluženem pokoju dobesedno na suhem, in sicer v najstarejšem suhem doku pristanišča — ne, vsega sveta. Do l. 1922. je bila jadrnica še

zasidrana v vodi; zdaj sedi na betonu. Njen trup je nanovo prepleskan z rumenno, črno in rdečo barvo; to so zgodovinske barve. In še danes je ta ladja admiralska ladja: visoko gori na glavnem jamboru se sveti križ Svetega Jurija na belem konju kot zastava aktivnega šefa mornarice. S krova vodijo navzdol lesene lestve, na katerih si lahko zlomiš vrat, če stopaš po njih. Potolažijo pa te s tem, da je za Nelsonovih časov bil tukaj en sam takšen luksuzen vhod. Pomagali so si z lestvami iz pletenih vrvi.

Pridemo v impozanten prostor, v jedilnico za častnike. Seveda, čeprav ne bi prišli s plavajočega hotela, nas ne bi moglo teh par kosov pohištva iz mahagonija posebno začuditi. Naj bo že kakorkoli, neki Yankee je ponudil za mizo in za hladilnico v čisti, preprosti obliki em-

pirea 20.000 funtov šterlingov. Morda mu je bilo bolj do senzacije kakor do predmetov? — Povedati je pa vsekakor treba, da je bila njegova ponudba zaman. Tu vidiš tudi, pod steklom in v okvirju, Nelsonovo molitev pred trafalgarsko bitko. Lord moli za zmago svojega naroda, za blagor vse Evrope. Uspeh po-

ADMIRAL NELSON

izdelan iz voska, v posebni za voščene kipe prirejeni galeriji westminstrske opatije.

znamo. Poleg dobrotljivosti nebes so k temu pripomogli pač tudi številni topovi na »Victoryji«.

Bilo jih je precej nad sto, razdeljenih po vseh štirih krovih. 24 in 32 funtni z začetnima črkama »G. R.« (Georgius Rex) so stari originalni topovi. Dalje je tu tudi veliki vitelj za sidro in druga težka bremena. 140 mož ga je moralo istočasno vrteti! Druga primitivnost tedanjega življenja na ladji so peščene

ure, ki napravljajo vtis ogromnih jajec. Vsake pol ure so jih morali obrniti. Tako so merili čas. In gorje mornarju, če je zamudil svojo dolžnost! Pretila mu je devetorepa mačka (cat of nine tails). Naš spremljevalec nam je razkazal takšno mučilno napravo, ki se je zaradi infecijske opasnosti uporabljala samo za enega kaznenca, nakar so jo zavrgli. Pokazali so nam tudi mizo za moštvo, visečo na s čopi in resami okrašenih vrveh. Na teh čopih in resah lepi še vse polno... prahu, blata? Pač, toda predvsem ostankov hrane. Kakor pripovedujejo, so uporabljali mornarji te čope in rese za brisanje svojih vilic, žlic in — ust...

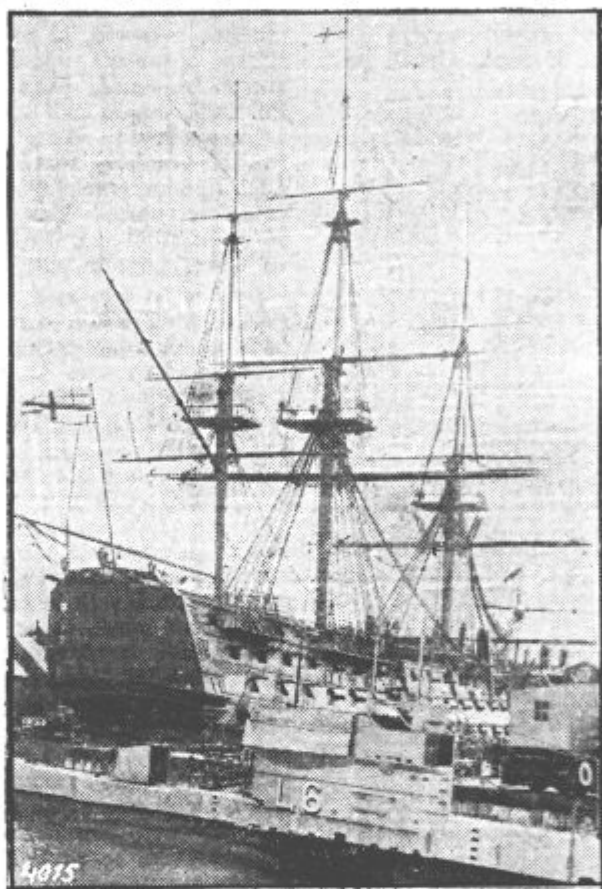
Čeprav so izbrisani sledovi človeške krvi, ki je napajala ozračje, vendar označuje medena plošča na četrtem krovu prostor, kjer je zadela smrtonosna krogla admirala Nelsona v hrbet: »Here Nelson fell 21th Oct. 1805.« Globlje spodaj, v trebuhu ladje, je prostor, kjer je izdihnil svojo dušo. Vse je v takšnem stanju kakor je bilo tedaj. Ena samcata svetiljka nad mrtvaško posteljo skopo razsvetljuje nizki prostor. Nasproti je mala kabina ranocelnika s celo množico starinskih instrumentov. Strašna postane misel, da so se pri tej brleči razsvetljavi izvrševale najtežje operacije. Običajni oveneli lovorovi venci, slika veččega mornarja, ki z zgodovinsko vernostjo predstavlja Nelsonovo smrt, obdanega od njegovih častnikov, te spravi v mrtvaško razpoloženje. »Hvala Bogu, storil sem svojo dolžnost«, so bile baje njegove zadnje besede, preden je izdihnil dušo, ko se je izgubljala iz njegovega spomina slika lady Hamiltonove, matere njegovih otrok... Kako je že napisano pod eno njenih mnogih slik, ki jih je bil naslikal Romneyev čopič? Slika visi nedaleč njenega velikega prijatelja v National Portrait Galleryji v Londonu: »Ema Lyon, rojena iz preprostega rodu, žena sira Williama Hamiltona, poslanika v Napoliju, ki je slovela zaradi svoje lepote in po svojem prijateljstvu z lordom Nelsonom.«

Roman, ki tiči za tem napisom, je tako pester, tako pustolovski, kakor ga more napisati samo življenje. Človek se ne čudi, da so to snov ponovno uporabili za film. »Lady Hamilton, nekronana kraljica«. In vse tiste postave, s katerimi se je bila igrala naša domišljija pri obisku ladje »Victory«, so se obudile k življenju in so minevale pred našimi očmi: On, veliki junak morja s trizobnikom, kako gleda s trafalgarskega stebra na London,

z jeklenim telesom, pri tem pa mu igra krog usten »poteza ponosa in zaničljivosti, ki strogo in trdo izdaja orlovski duh«, kakor veli nemški pesnik Lillien-cron; krog njega pa so zbrani njegovi zvesti, med katerimi je najvecji kapitan

don: Lady Hamiltonova ob strani ljubimca, zmagovalca pri Abukirju, ki ga je slavil dvor in ljudstvo.

Kos svetovne zgodovine, ki se oživlja pred gledalcem posredstvom nekaj ladijskih mostnic (podnic), posredstvom

Nelsonova ladja v Portsmouthu (spr edaj moderna angleška podmornica)

Hardy, v katerega navzočnosti je Nelsona pogodila krogla. In potem doživi človek njo, sladko, najlepšo, ki si jo je bil admiral osvojil tako pozno, ki mu je bila cilj in pristan miru za nemirno srce in ki se ji je posrečilo pridobiti njega, mnogo obleganega, ki je bil zasidran že v tolikih pristaniščih! Človek čuti z obema od prve ure srečanja, ko je ona, lepa Hamiltonova, ki se je v Napoliju povzdignila od služkinje do poslanikove žene ter sprejela nepozabnega mladega rojaka, pa do časa, ko je stala za kraljico Karolino ter izposlovala za s častmi obdanega in z brazgotinami pokritega enookkega in enorokega prijatelja in za njegovo krdelo pomoč napolitanskega dvora proti Bonapartu, in do zmagovitega pohoda v Lon-

filmskega traka. Drzni Horatio, komaj 46 let si bil star, ko si moral vzeti slovo od tega sveta! Vendar ti je bila usoda mila v primeru s tvojo družico! Zakaj nič ni lepšega za junaka od smrti v polni moči življenja, v zavesti velike zmage, velike ljubezni... Ona pa, ki je jasnila zadnja admiralova leta, ki je po zaslugi njene pametne diplomacije morda ozdravela usoda Anglije; ona je živela še polnih deset let po njegovi smrti, proti koncu v veliki stiski, ne da bi vlada upoštevala Nelsonovo prošnjo, naj skrbi zanjo.

Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Urejuje Ivan Podržaj. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Severna zarja

Naziv ni povsem točen, ker se ta sij opaža tudi na južni polobli. Bolje bi se reklo: tečajni ali polarni žar. A tudi daleč od tečajev so že opazovali tak pojav, n. pr. v Franciji ali Italiji. Prizor je velikolepen, mnogoličen — osameli žarki, pahalice, zavese itd. Sistematično je proučil polarne zarje švedski učenjak Störmer. Fotografiral jih je premnogokrat. Dva aparata je postavil na dve postaji — 27 do 258 km vsaksebi — zvezani s telefonom. Na ta način je mogel določiti položaj zarje napram zvezdam in iz tega sklepati na višino, v kateri se dogajajo: 100 do 500 km in celo 750. Norveški fizik Birkeland je spravljal učenjake na pot tolmačenja tečajnih sijev s poskusom, ki jih omogoča ponoviti v laboratoriju. Vzel je Crookesovo cev, ki oddaja katodne žarke, ter dognal, da se ob močnem magnetu ti žarki primikajo. Ker je Zemlja sama velik magnet, si je mislil, da mora slično učinkovati na katodne žarke izhajajoče iz Solнца. Nato je delal poskuse z oblumi magneti, ki so padali nanje katodni žarki, ter ugotovil stvoritev dveh svetlih prog okoli tečajev na krogli, podobni svetlobnim pasovom na Zemlji. Vsa žareča telesa pa, kakor vemo, oddajajo »elektrone«, ki tvorijo katodne žarke. Tudi Solnce ne dela izjeme. Störmer je preizkusil z računi Birkelandove eksperimente (7.600 strani računov!) in tako potrdil njegove misli. Z analizo luči so dognali sestavino tečajnih sijev. Tvori jih dušik, ki si ga Vegard misli v trdnem stanju, zaradi hudega mraza, ki vlada v višavah polarne zarje. Tak skrepeneli dušik, ako ga v laboratoriju bombardirajo katodni žarki, daje luč podobno svetlobi polarnih žarov. Ti torej po vsej priliki nastajajo iz luči, ki jo izžarjajo strjeni dušični kristali pod učinkovanjem katodnega solnčnega bombardiranja.

Kdaj se poroči največ ljudi

Po državni statistiki o sklepanju zakonov v Nemčiji se dajo izgledi za možitev žensk in veselje za ženitev moških za dobo od 15. do 40. leta natančno pregledati za vsako posamezno leto. Od 40. do 60. leta pa, veli uradna statistika, se dajo izgledi za sklepanje zakonov pri obeh spolih presojati v razdobjih po pet let. Najzgodnejši čas za poroko moških, ki se je dal dognati na podlagi tega pregleda, je 18. leto. V zadnjem letu, preden je bila ta statistika zaključena, se je oženilo z 18. letom 400 mladeničev. Dva izmed teh mladih zakoncev sta vzela za družici dekleta, ki jima je bilo komaj 15, odnosno 16 let. Večina moških v tem letu, po številu kakšnih 80, pa je vzela leto

dni starejšo družico, tako, da imajo zdaj ti moške 19, žena pa 20 let. Pet moških te vrste je dalo prednost ženskam med 28. in 29. letom, eden je bil celo tako pogumen, da je vzel za ženo 40letno. V naslednji dobi (19 let) se je oženilo 2325 mladeničev, 7610 pa je bilo starih 20 let, ko so se vpregli v zakonski jarem. Z 21. letom postanejo moški in ženske polnoletni. Od te dobe dalje so ljudje glede sklepanja zakonov sami in svoji.

Stvar je tako važna, da se ta samostojnost izraža tudi v številkah. Statistika navaja, da je stopilo z 21. letom v zakon 35.000 moških. Vendar se jih največ oženi med 22. in 24. letom. Vsak letnik te dobe pripelje v zakon kakih 50.000 moških. Vendar dosežejo višek moški zakonski kandidati še le med 23. in 24. letom. Moški v teh letih se ženijo z ženskami vsake starosti. Njih zakonske družice lahko postanejo 15letne deklice, pa tudi do 60letne ženske. Največ izgledov za možitev v teh letih pa imajo ženske, ki so stare 20 do 24 let.

Mnogo tisoč žensk pa je stopilo v zakon že v mnogo zgodnejši dobi. Tako je n. pr. 45 deklet, ki niso dovršile niti 16. leta, 16, odnosno 17 let je bilo starih 881 deklet. V tej starosti se zopet močno okrepi število deklet za možitev. S 17. letom jih je stopilo v zakon 4220, z 18. letom že nad 13.000. V naslednjem letu, t. j. z 19. letom začne nekakšna hausse za možitev. Vendar stopi ženska šele ko dovrši 20 leto v tisto dobo, ko ima največ izgledov za možitev, 42.000 deklet se je v tej dobi zvezalo z moškimi, stariimi od 18 do 60 let. Enajst med njimi je celo vzelo za može starce 70 do 80 let. Najhvaležnejša pa so za ženske v pogledu za možitev leta od 22. do 23. Večina teh žensk je poklonila svoja srca mladim moškim, ki so bili kvečjemu eno leto starejši od njih. Močno nazadovanje možitvene prilike se opaža po 27. letu, čeprav navaja imenovana statistika še v tej dobi 30.000 srečnic, ki so prevzele zakonske dolžnosti. V 30. letu se jih je omožilo samo 16.000, v 33. samo 10.000, v 38. jedva 5000, v 39. komaj 3500 itd. Številke padajo zdaj do 60. leta in se gibljejo med 2 do 3000 za vsakih pet let do rečne dobe. V starosti 60 let se je omožilo 2200 žensk, v starosti nad 60 let pa 1364. Večina teh žensk je dobilo za može moške iste starosti. Tri skoro sedemdesetletne pa so našle moža, ki ni bil niti 40, v enem primeru niti celih 30 let star.

Najmlajši moški, ki so se poročili s šestdesetletnicami, niso dosegli niti 24. leta. Nad 60 let stari moški pa se najdejo skoro v vseh starostnih dobah žensk. Dva v teh letih sta se oženila z jedva 18letnimi devojčkami, enajst z 20letnimi, nad 70 pa s 30letnimi. Tako pravi nemška statistika.

Konj na Britanskem

Zanimiva je primera med živalskim in mehaničnim pogonom za razne sirovine in tvorniške proizvode v Angliji. Dognali so, da pri kratkih razdaljah konj presega stroje v gospodarskem oziru. Torej se število konj, uporabljenih za prevažanje vsakovrstnega blaga, ne manjša, pač pa večja. Te podrobnosti so posnete po izvestju prometnega ministra v l. 1929. Sodeč po razpredelnicah, ki jih objavlja National Horse Association, živi danes vsaj 300.000 industrielnih konj na Angleškem, a v kmetijstvu znaša njih število nad milijon. Poročilo ne navaja, koliko živinske vprege je po mestih; pravi samo, da se opaža tudi tu prirastek. Tudi tukaj je kljuse cenejše pri kratkih voznjah.

Sol pri krstu

Vsi pisci se strinjajo v trditvi, da je to apostolska uvedba. Že Origenes, ki je živel v 3. stoletju, govori o tej stari šegi v ho-

melji o Ezekielu. In po sv. Avgustinu se je sol vsekdar rabila pri krščevanju. Vobče jo cerkveni očaki smatrajo za znak modrosti, ki naj sveti v kristjanu. Drugi jo štejejo za prisego zvestobe: nekateri narodi so namreč uživali vpricho svojega kralja sol v potrdilo svoje verne vdanosti.

Japonska propaganda

Veliko založništvo v Tokiu takole ponuja svoje izdaje: »Citatelji bodo našli pri nas te-le prednosti: 1. tako nizke cene kakor v loteriji, 2. tako lične in lepe knjige kakor pevka, 3. tisk tako jasen ko kristal, 4. papir tako trpežen ko slonova koža, 5. tako prijazno postrežbo kakor pri konkurenčnih plovitbenih družbah, 6. blago se dobavi s tolikšno brzino kakor krogla iz puške, 7. na pošiljke pazimo s tolikšno skrbjo kakor ljubeča žena na svojega moža.«

Pomlad je tu in ž njo — nova moda...

ZIVLJENJE

IN KNJIGA-7

ŠT. 13

Vsebina:

Emil Zola
Deveti planet
Dr. P. Kozina:
Benjamin Ipavc
Perpetuum mobile
Živalski boji
Skozi zapadni Tibet
Rojstvo, življenje in
smrt pri Laponcih
Lafcadio Hearn-
J. Baukart:
Mravlje (konec)
Od turškega tlačana do
svobodnega državljana
Masarykova hči o
svojem očetu
Iz življenja tretjega
spola

Žene in dekleta v sodobni Grški

Nedavno sem lazil po grških hribih in jadral mimo grških otokov. Lahko si mislite, da sem imel ob tej priliki odprto oko tudi za lepše predmete, kakor so otoki in planine. Saj je človek že iz ozirov do znatnosti dolžan razlikovati med nakitom na gležnjih grškega in sicilijanskega dekleta. Barvaste vezene na spodnji obleki grške kmetice govore zgovoren jezik na stotine let stare grške dekorativne umetnosti. In če opevajo stari grški pesniki božice z visnjevimi očmi ter rožnato nadahnjenimi prstki, je samo zadeva literarno naobraženega človeka opazovati, če sledi Grška tradicijam nekdanjih slavni prednikov, ali če se jim je izneverila.

Skratka, na svojem potovanju skozi Grško sem intenzivno proučeval tudi sodobno grško ženo in dekle.

Stal sem pri vходу v samotno in čudovito svetišče v Bassi in opazoval vrtnarja, ki si je dajal opravka s krogusom, redkim grškim krogusom. Ves sem se posvetil njegovim prijemom te rastline, kar se ozrem v nasprotno stran in glej! Prikazen je šinila mimo mene. Kaj je bilo? Grška mladenka, dekle sedemnajstih in osemnajstih let, je izginila mojim očem v daljavo na malem planinskem poniju. Držala se je kakor Palada Atena. Jaz, ki sem se bil poprej zagledal v krogus, sem šele zdaj spoznal svojo zmoto. Zakaj vsak krogus, tudi najredkejši, je bil v primeri z njenimi očmi plevel, ničvreden plevel. In kakšna je bila! Ravna kakor drevo, in gibka ko plamen. Človek bi mislil, da je njeno obleko stkal atenski umetni obrtnik, ki je tudi več barvar. Takšna je bila, da se nisem zavedel, če je človeško bitje ali božica, senca življenja ali živo bitje iz krvi in mesa. Saj sem hodil dan za dnevom po teh hribih — a nikoli več nisem videl takšne gorske device, ki je jezdila na plavajočem sokolu in na krakajočem vrnanu — z obešenimi vojkami mimo hladnih gorskih rek.

Potnik, ki hodi po tej vzvišeni deželi sveta, kjer je vsak kamen in sleherna vodica spomin na veliko minulost, si včasih poželi nekaj človeškega... Rad bi podržal v naročju deklet, rad bi se dotaknil njenih črnih las z ustnicami. Smatram, da je Byron v veliki meri odgovoren za iluzije, ki jih prinese tujec v te kraje. Živo mi je še v spominu, kako muzikalno je opeval atensko devico. Podoba je, da mu ni bilo težko skleniti z njo znanje pred obličjem Akropole. Kaj pa naj ovira mladega moža, da ne bi preživel nekaj lepih ur z dekletom iz Sparte? Če pa je človek zraven tega še videl ljubke mlade deklice, ki trgajo olive v iteanskih gajih — na severu Korintskega zaliva — bo gotovo prisegel, da bo še dolgo trajalo, preden pojde v pariški Bois de Boulogne,

Toda ne! Napravimo piklo, ne razmišljajmo, ne govorimo več o tem. Teško je prodirati v Byronove skrivnosti. Rajši bodimo ljudje in odložimo strasti in navdušenje za drugo priložnost. In povejmo pošteno:

Menda je ni ženske na svetu, ki bi glede nedolžnih misli vzdržala primeru z grško ženo. Poglejmo v suhoparne statistike! Nezakonska deca je na Grškem v mestu in na kmetih najredkejši pojav. Mogoče so Atene v tem oziru izjema... zategadelj, ker so prestolnica grške države. In vsi vemo, da so glavna mesta kaj malo simbolična za deželo, ki jo predstavljajo. Najoddaljenejša vas je tisočkrat značilnejša od prestolnice. V Atenah so n. pr. kabareti. Razen rahlega flirta, ki je dovoljen le mimoidočemu popotniku in tujcu, ne dovoli grška žena in grško dekle moškemu nobene svobojne... Od tega so izključeni celo zaročenci. Prvi poljub, ki ga da in prejme Grkinja od moža, je njen poročni poljub. In čudili se boste, če vam povem, da je z malimi izjemami tako tudi pri moških. Clinike bo tudi osupnilo dejstvo, da je na Grškem doma zakonska zvestoba, kakršno bi morali drugod iskati z Diogenovo svetiljko. Desetletja in desetletja traja ljubezen med soprogoma. Ne gospod ne kmet ne pozna v ljubezni stranskih potov in grški ženi je neznana prazna omara za skrivanje ljubimca pred možem.

Grkinja ne veze svojih oblačil z zlatimi nitmi za tujca, ampak za moža. Samo njemu so tudi posvečene zlate kaskade uhanov, ki vise od ušes in obleke, bele kakor cvet, ki se je pravkar razpel. Tujec je v tej deželi deležen samo gostoljubnosti, vse drugo pa mora pustiti nedotaknjeno, kakor je našel.

L. G.-g.

Vsak lahko učaka sto let

Človeškemu rodu se obeta izbrano pleme moških in žensk, ki bodo v popolnem zdravju živeli povprečno 100 let in še delj — tako trdijo znanstveniki.

To tisočletno kraljestvo pa ne bo nastopilo še tako kmalu — nekaj generacij bo moralo še potrpeti, zakaj stvar je dosegljiva samo s temeljito vzgojo posameznikov — namreč v pogledu pouka o zdravju, okrepitvi, dela in dijete.

Nihče drugi kot sam dr. Shirley W. Wynne, vodja zavoda za občo srečo v New Yorku je med optimisti, ki predvidevajo ta začudljiv razvoj.

Dr. Wynne pravi: »Če v polni meri uporabimo naše znanje v tem pogledu, lahko že naslednji rod doseže povprečno starost 65 let, čisto možno pa je, da temu sledeča

(Nadaljevanje na predzadnji strani)